

**MINISTERUL EDUCAȚIEI, CULTURII ȘI CERCETĂRII
AL REPUBLICII MOLDOVA
INSTITUTUL PATRIMONIULUI CULTURAL
CENTRUL DE ARHEOLOGIE**

Cu titlu de manuscris
C. Z. U.: 902/904 (478) (043.3)

GHENADIE SÎRBU

**COMUNITĂȚILE CUCUTENI-TRIPOLIE TÂRZII
DIN SPAȚIUL PRUTO-NISTREAN.
GRUPUL CULTURAL GORDINEȘTI**

SPECIALITATEA 613.01 – ARHEOLOGIE

Rezumatul tezei de doctor în istorie

CHIȘINĂU, 2019

Teza a fost elaborată în cadrul Centrului de Arheologie al Institutului Patrimoniului Cultural. **Conducător științific: Oleg Levițki**, doctor habilitat în istorie, conferențiar cercetător, specialitatea 613.01 – Arheologie.

Referenți oficiali:

1. **Dumitru Boghian**, doctor habilitat în istorie, profesor universitar, Universitatea „Ștefan cel Mare” Suceava, România
2. **Igor Manzura**, doctor în istorie, conferențiar universitar, Școala Superioară de Antropologie

Consiliul Științific Specializat a fost aprobat de către Consiliul de Conducere al ANACEC prin decizia nr. 04 din 9 iulie 2019, în următoarea componență:

1. **Eugen Sava, președinte**, doctor habilitat în istorie, conferențiar universitar
2. **Sergiu Matveev, secretar științific**, doctor în istorie, conferențiar universitar
3. **Gheorghe Postică**, doctor habilitat în istorie, profesor universitar
4. **Valentin Dergaciov**, doctor habilitat în istorie, conferențiar cercetător
5. **Aurel Zanoci**, doctor în istorie, conferențiar universitar
6. **Sergiu Enea**, doctor în istorie, conferențiar universitar

Susținerea va avea loc la **27 septembrie 2019, ora 14:00** în ședința Consiliului Științific Specializat D 613.01-107 din cadrul Institutului Patrimoniului Cultural (Chișinău, bd. Ștefan cel Mare 1, MD-2001, Academia de Științe a Moldovei, **Sala Mică**).

Teza de doctor și rezumatul pot fi consultate la Biblioteca Științifică Centrală „Andrei Lupan” (str. Academiei 5A) și pe pagina web a ANACEC (www.cnaa.md).

Rezumatul a fost expedit la 13 august 2019.

Secretar științific al Consiliului Științific Specializat,

Sergiu Matveev,

doctor în istorie, conferențiar universitar _____

Conducător științific,

Oleg Levițki,

doctor habilitat în istorie, conferențiar cercetător _____

Autor

Ghenadie Sîrbu _____

© Ghenadie Sîrbu, 2019

CUPRINS

REPERELE CONCEPTUALE ALE CERCETĂRII	4
1. ISTORICUL ȘI ISTORIOGRAFIA CERCETĂRII VESTIGIILOR ENEOLITICE TÂRZII DE TIP GORDINEȘTI DIN INTERFLUVIUL PRUT-NISTRU	10
1.1. Etapele de cercetare și acumulare a materialelor	10
1.2. Istoriografia problemei	11
2. SITURILE DE TIP GORDINEȘTI	13
2.1. Cadrul fizico-geografic	13
2.2. Așezări	14
2.2.1. <i>Tipuri de locuințe</i>	14
2.2.2. <i>Complexe de olărie</i>	14
2.2.3. <i>Complexe menajere</i>	15
2.3. Descoperiri cu caracter funerar	15
3. INVENTARUL AȘEZĂRILOR ȘI NECROPOLELOR DE TIP GORDINEȘTI	16
3.1. Ceramică	16
3.2. Piese de inventar	18
3.2.1. <i>Piese lucrate din lut</i>	18
3.2.2. <i>Piese din silex</i>	18
3.2.3. <i>Piese din os și corn</i>	18
3.2.4. <i>Obiecte din metal</i>	18
3.3. Obiecte cu semnificație cultică	18
4. LOCUL GRUPULUI CULTURAL DE TIP GORDINEȘTI ÎN CADRUL ENEOLITICULUI TÂRZIU DIN EUROPA DE SUD-EST	19
4.1. Încadrarea cronologică	19
4.2. Sincronisme și interferențe culturale	21
CONCLUZII ȘI RECOMANDĂRI	23
BIBLIOGRAFIE	28
LISTA PUBLICAȚIILOR AUTORULUI PE TEMA TEZEI	31
ADNOTARE	32

REPERELE CONCEPTUALE ALE CERCETĂRII

Actualitatea și importanța temei investigate. Subiectul pe care îl abordăm în acest studiu se înscrie în paleta largă de concepte și formulări expuse pe tema migrațiilor, care rămâne a fi și astăzi una extrem de sensibilă și de actuală. Am selectat un segment cronologic din evoluția comunităților preistorice europene în care sunt semnalate importante mișcări de populații pe zone extinse, cauzate de diferiți factori (social-economici, climatici, etc.) și care, la rândul lor, au condiționat diverse procese petrecute la finele mileniului IV î.e.n.¹. Respectiv mișcări de populații au avut un impact major și asupra comunităților de agricultori din spațiul est-carpatic, impact care poate fi surprins în arhitectura locuințelor, în tehnica de ornamentare a ceramicii, dar mai expresiv – în practicile funerare. În opinia unor specialiști, migrația reprezintă un fenomen sau un proces cultural ce conduce la un *mixaj* socio-cultural pe zone mari, dar, conform altor cercetători, mobilitatea umană ar putea să reflecte, la fel de bine, și rezultatul unei situații de criză survenită în viața comunităților de agricultori fie prin schimbările accentuate în economia acestora, fie prin schimbările climaterice (Kristiansen 1989, p. 213; Harper 2013, p. 28-46; Weninger, Harper 2015, p. 475-494; Frînculeasa et al. 2015, p. 86). Acest proces, pe de o parte, a condiționat creșterea numărului de așezări fortificate, iar pe de altă parte – a contribuit la reducerea presiunii demografice asupra potențialului de resurse naturale dintr-o regiune sau alta (Дяченко 2010, c. 46).

În general, aria carpato-nistreană este privită de specialiști ca zonă de contact între diferite masive culturale, diametral opuse în plan socio-cultural (Деграчев 1989, c. 3). Respectiv, în cazul culturii Cucuteni-Tripolie nu putem vorbi de un sistem cultural strict izolat care, în decursul evoluției sale, nu a permis preluarea unor inovații din exterior. Între purtătorii tradițiilor Cucuteni-Tripolie și grupuri de populație de altă sorginte au existat diverse contacte și interferențe în toate cele trei etape (A, A-B și B) de evoluție ale culturii. În primele două etape mișcările și influențele veneau dinspre stepele nord-pontice, iar în cea finală vectorul a fost reorientat, principalele impulsuri fiind sesizate dinspre regiunile Europei Centrale și Balcani. Este perioada când legăturile dintre comunitățile de agricultori din spațiul est-carpatic și cele din zonele menționate au atins un maxim dinamism, rezultând procese care au dus la dezintegrarea unor blocuri culturale mai vechi (Cultura Amforelor Sferice, Funnel Beaker, Cucuteni-Tripolie etc.) și formarea altor grupuri culturale noi, dar care mai păstrau unele tradiții locale.

1. Considerăm necesar să menționăm că sfârșitul mileniului IV î.e.n., în literatura de specialitate, este tratat diferit din punctul de vedere al terminologiei. După unii specialiști, respectivul interval de timp ar ține de eneoliticul final sau de perioadă de tranziție, iar după alții – de perioada timpurie a epocii bronzului. Această lipsă de coerență și consecvență terminologică a generat numeroase confuzii și controverse, îndeosebi la nivelul caracterizării faciesurilor culturale locale apărute după dislocarea blocului cultural Cucuteni-Tripolie (în cazul nostru este cel de tip Gordinești). Pentru a nu perpetua confuziile, vom utiliza termenul de **sfârșitul mileniului IV î.e.n.**, deoarece datele radiocarbon C14, pe care le avem la dispoziție, ne aliniază perfect în această limită cronologică. Mai detaliat, acest punct de vedere îl vom aborda în ultimul capitol al lucrării.

Pentru situația pe care o examinăm noi este binevenită observația arheologului rus Nikolai Merpert, ușor reformulată de noi, potrivit căreia rezultatul contactelor active dintre două grupuri culturale constă într-o originală decuplare a complexului cultural Cucuteni-Tripolie în grupuri locale, care aveau să se transforme din faciesuri culturale cu dezvoltare *internă* în cele cu exercitare a influențelor în *exterior* (Merpert 1980, c. 88).

Drept urmare a acestor procese, pe un spațiu destul de întins, cuprins între periferia estică a munților Carpați și râul Nipru, s-a constituit un șir de grupuri culturale/faciesuri care sunt asemănătoare între ele printr-o serie de elemente ale culturii materiale, mai puțin, însă, prin ritul și ritualul funerar. Conform diverselor surse, perioada menționată s-ar caracteriza prin formarea unui număr diferit de astfel de grupuri. Astfel, unii cercetători au văzut constituirea unui număr de *șase* grupuri culturale/faciesuri (Лагодовская 1953, c. 95-108; Захарук 1953, c. 153-161; Пасек 1955, c. 15-29; Мовша 1972, c. 3-24), alții au optat pentru *șapte* grupuri culturale/faciesuri (Nițu 1977, p. 145-211), cifra ridicându-se treptat la *opt* (Дергачев 1980, c. 94), *nouă* (Маркевич 1981, рис. 89), apoi la *unsprezece* (Черныш 1985, c. 219-220), ca să ajungă, într-un final, la *cincisprezece* grupuri culturale/faciesuri locale (Videiko 2011, p. 374, fig. 2). În silvostepa dintre râurile Prut și Nistru, noul **grup cultural**² ce s-a constituit ca rezultat al proceselor menționate, a fost inclus în literatura de specialitate, în prima sa formă, sub denumirea de *situri de tip Gordinești* (în rusă *памятники Гордишеитского типа*) (Дергачев 1973, c. 90-100; Дергачев 1980, c. 119-123).

Anume acest grup cultural a devenit ținta studiilor noastre. În acest fel, ne-am delimitat un subiect de cercetare extrem de sensibil care face parte din mozaicul complex al procesului de dezagregare a uneia dintre cele mai strălucite epoci din evoluția comunităților europene. Importanța studiului rezidă nu doar în căutarea de a înțelege și a argumenta complicatele procese ce au dus la o nouă fază de evoluție, dar va oferi și importante observații asupra modului în care importante fenomene de mobilitate umană sunt de natură să influențeze în mod decisiv astfel de transformări.

Cadrul cronologic. Subiectul tezei de doctorat abordează o etapă cronologică cuprinsă între sfârșitul mileniului IV – începutul mileniului III î.e.n. Conform schemei

2. Prin grup cultural înțelegem întrunirea aproximativ a aceluiași caracteristici specifice unei culturi arheologice, din care însă lipsesc anumite elemente considerate relevante (de exemplu, lipsa mormintelor, neprecizarea suficientă a ariei de răspândire ori a evoluției etc.), stadiul de cunoaștere a unei entități culturale nepermițând reliefarea tuturor aspectelor definitorii unei culturi. Evoluția bagajului informațional poate să modifice și să completeze acele elemente lipsă, contribuind la definirea unui grup cultural drept o cultură, cu toate trăsăturile întrunite, sau să confirme definirea sa doar ca grup. Atunci când este de sine stătător el întrunește sensul deplin de **grup cultural** (Enciclopedia Arheologiei și Istoriei Vechi a României, vol. I, 1994, p. 390). Având în vedere că discuțiile teoretice operează cu mai mulți termeni pentru a desemna, deseori, aceleași fenomene, considerăm necesar a face o delimitare clară în contextul cercetărilor noastre. Fără a intra acum în aceste polemici, stabilim că, de aici încolo, pentru a opera cu fenomenele caracteristice silvostepii Pruto-Nistrene la finele mileniului IV î.e.n. (dar și pentru fenomenele similare din spațiile adiacente), vom utiliza termenul de **grup cultural**.

elaborate de Tatiana Passek încă în 1949, perioada dată corespunde etapei Tripolie CII (Пассек 1949, с. 157-215), iar unii specialiști români o încadrează în faza Cucuteni B3, ca mai apoi să renunțe la ea înlocuind-o cu cultura Horodiștea-Erbiceni (Dumitreșcu 1963, p. 291-292; Dumitreșcu 1985, p. 39; Nițu 1978, p. 17; Nițu 1977, Fig. 1; Nițu 1980, p. 167, Fig. 3). Avansând în timp, de la momentul introducerii în circuitul științific, schema cronologică a fost în permanență completată, astfel încât faza Tripolie CII a fost divizată în două subfaze, care, la rândul lor, cuprind câteva trepte: *nouă* după Vsevolod Marchevici (Маркевич 1981, с. 56-68, Рис. 89) sau *unsprezece* după Ecaterina Chernish (Черныш 1982, с. 226-231, Таблица 9). În ambele cazuri, grupul cultural de tip Gordinești încheie evoluția acestei perioade, în special, și a eneoliticului est-carpatic, în general (Петренко 1994, с. 64).

Cadrul geografic aflat în atenția noastră se limitează la zonele de nord ale silvostepii interfluviului Prut-Nistru. Totodată, anumite paralele vor fi făcute cu teritoriile limitrofe, în care s-au descoperit vestigii specifice culturilor/grupelor contemporane cu cel analizat de noi. Este vorba, în primul rând, de silvostepa dintre munții Carpați și râul Prut, unde au locuit comunitățile purtătoare ale tradițiilor de tip Horodiștea-Erbiceni. O altă regiune cuprinde bazinul superior al râului Nistru și Volynia, unde sunt concentrate situri de tip Kasperovsk, Listvin, Holyshev etc. Pe linia nord-estică se mărginește cu grupul de tip Gorodsk, din bazinul Bugului de Sud, iar la sud, în stepa nord-pontică, avem triburi corespunzătoare ultimelor faze de evoluție a aspectelor de tip Vîhvatînți și Usatovo. În procesul de depistare a unor paralele în plan stilistic și morfologic, după posibilitate, pentru artefactele specifice grupului cultural de tip Gordinești, ne vom îndrepta atenția și spre mediul culturilor arheologice eneolitice târzii din Europa Centrală.

Conform **ipotezei de lucru** de la care am pornit investigațiile noastre, constituirea și evoluția grupului cultural de tip Gordinești reprezintă una dintre manifestările teritoriale ale procesului de dezagregare ale blocului cultural Cucuteni-Tripolie, ca urmare a unui proces extrem de complex atât de ordin intern, cât și de ordin extern – consecință a mișcărilor, pe zone extinse, ale populațiilor cu un mod de viață diferit, cauzate de un șir de factori complecși. Relația dintre grupul cultural de tip Gordinești cu faciesurile învecinate din zona menționată ne permite să caracterizăm eneoliticul final – Tripolie CII-2, nu doar ca o simplă manifestare de evoluție simultană, în diferite regiuni, a mai multor variante locale, dar și ca o unitate, relativ independentă, în cadrul întregului masiv eneolitic final, ce poate fi tratată și ca un tot întreg – *o comunitate cultural-istorică distinctă*.

Astfel, pornind de la ipoteza de lucru și de la constatările făcute mai sus, drept **scop** al lucrării de doctorat ne-am propus sistematizarea și generalizarea datelor cu privire la grupul cultural de tip Gordinești, care s-a constituit în silvostepa pruto-nistreană la finele eneoliticului, în vederea stabilirii principalelor procese ce au definit fenomenul dezintegrării marelui complex cultural Cucuteni-Tripolie. Pornind de la completarea și reactualizarea bazei de date, continuând cu reanalizarea și reinterpretarea tuturor materialelor accesibile descoperite atât în situl eponim, cât și în nivelul

cu vestigiile de tip Gordinești din situl *Trinca-Izvorul lui Luca*, precum și în alte așezări cercetate prin săpătură, dar nepublicate sau abordate doar superficial, am căutat să răspundem la un șir de întrebări definitorii, printre care mai importante sunt: precizarea arealului de răspândire; stabilirea clară a tipurilor de așezări, organizarea lor internă, dar și analiza dispunerii acestora prin prisma interpolării spațiale; stabilirea totalității practicilor funerare și încadrarea cronologică a orizontului. Totodată, am urmărit corelarea vestigiilor acestuia cu cele din cadrul faciesurilor eneolitice târzii vecine (Horodiștea-Erbiceni, Kasperovsk, Gorodsk, Vihvatiniți (faza târzie), Usatovo) și din Europa Centrală (Baden (faza târzie), Coțofeni III, Funnel Beaker (etapa târzie), Cultura Amforelor Sferice (grupele Podolian și Siret), cultura Złota (componentă a grupului Culturii Ceramicii Șnurate), cu care comunitățile de tip Gordinești au intrat în contact, în vederea verificării ipotezei de lucru.

Pentru ca scopul lucrării să fie atins, ne-am propus spre realizare următoarele **obiective**: 1) analiza istoricului studierii vestigiilor de tip Gordinești din interfluviul Prut-Nistru și delimitarea principalelor probleme nesoluționate; 2) stabilirea arealului de răspândire a comunităților de tip Gordinești, a tipurilor de așezări și a dispunerii spațiale a acestora; 3) aprecierea organizării interne a siturilor de habitat prin evidențierea și descrierea tipurilor de locuințe și a complexelor de olărie; 4) analiza tipologică a complexelor de olărie și menajere; 5) stabilirea practicilor funerare, analiza și determinarea analogiilor pentru ritul și ritualul funerar, dar și pentru inventarul descoperit în mormintele cercetate; 6) clasificarea și determinarea analogiilor pentru materialele arheologice descoperite în siturile de tip Gordinești; 7) stabilirea limitelor cronologice de existență a grupului cercetat; 8) evidențierea sincronismelor și interferențelor cu comunitățile vecine.

La baza elaborării acestei lucrări stau materialele arheologice, inedite în mare parte, stocate în fondurile Muzeului Național de Istorie a Moldovei, precum și din arhivele personale ale domnilor dr. hab. Valentin Dergacev și dr. hab. Oleg Levički.

Pentru ca sarcinile propuse să fie realizate, s-a făcut apel la un număr important de studii științifice care au tangențe tematice cu lucrarea noastră, publicate atât în țară, cât și peste hotare. Accesul la o parte din literatura de specialitate și consultarea ei au fost posibile grație stagiilor științifice de documentare efectuate în perioada elaborării studiului de doctorat: Institutul de Arheologie al Academiei Naționale de Științe din Kiev, Ucraina (1-7 noiembrie 2012); Muzeul de Arheologie din Poznan, Polonia (1-10 decembrie 2015); Muzeul Bucovinei din Suceava, România (16-21 ianuarie 2016); Institutul de Arheologie al Universității din Rzeszów, Polonia (27 februarie - 5 martie, 17-20 martie 2016); Institutul de Arheologie și Etnografie al Academiei de Științe din Cracovia, Polonia (22-28 noiembrie 2016); Muzeul de Arheologie din Łódź, Polonia (24-31 martie 2017); Institutul de Arheologie Preistorică al Universității Libere din Berlin, Germania (2-16 decembrie 2017).

Metodologia cercetării științifice. Cercetările au fost realizate prin aplicarea unui set de metode:

Metoda cartografică – a stat la baza elaborării hărților, munca fiind efectuată în două etape: prima, prin intermediul instrumentelor de captare (Google Earth Pro, GoogleMaps) s-a reușit verificarea și stabilirea coordonatelor geografice pentru fiecare sit în parte; a doua, cu ajutorul unor instrumente de lucru IT (QuantumGIS, ArcGIS, ArcMAP), prin intermediul modulelor de calcul, s-a analizat dispunerea așezărilor prin prisma interpolării spațiale.

Metoda tipologică – este esențială în sistematizarea și elaborarea planșelor tipologice pentru formele de vase din categoriile de ceramică evidențiate și pentru celelalte categorii de inventar. În urma modelărilor grafice, fiind un proces de bază în lipsa unui eșantion de forme întregi, au fost delimitate tipurile specifice, în cadrul cărora, bazându-ne pe un set de criterii (forma buzei, gâtul, corpul etc.), a fost posibilă și desprinderea variantelor.

Metoda analogiilor – se află în strânsă legătură cu metoda tipologică, a condus la identificarea paralelelor și deosebirilor dintre vestigiile de tip Gordinești și cele specifice altor grupuri eneolitice târzii din spațiul est-carpatic, dar și cele din cadrul culturilor contemporane din Europa Centrală și de Sud-Est.

Metoda statistică – este aplicată pentru o serie de analize întrebuițate pentru așezări și a inventarului descoperit din acestea, precum și în procesul modelării probelor radiocarbon C14; prin analiza statistică a coeficienților de combinare, se va încerca delimitarea unor grupe, care la rândul lor, pot corespunde cu fazele de evoluție a grupului dat.

Noutatea studiului constă în faptul că sunt analizate pentru prima dată, în ansamblu, toate aspectele caracteristice acestui grup cultural eneolitic târziu. În compartimentele planificate se încearcă prezentarea integrală a tuturor materialelor la care autorul a avut acces. Ca rezultat al efortului depus, a fost creionată o imagine în care sunt evidențiate: arealul de răspândire; tipurile de așezări și organizarea lor internă; complexele de habitat și de producere; practicile funerare; diversitatea de vestigii ale culturii materiale; limitele cronologice și sincronismele cu culturi atât din regiunile învecinate, cât și cu comunități din Europa Centrală.

În ceea ce privește **originalitatea științifică** a lucrării, considerăm important să menționăm că, reanalizarea și reinterpretarea materialelor descoperite atât în situl eponim, cât și în nivelul cu vestigii de tip Gordinești din situl *Trinca-Izvorul lui Luca*, precum și în alte așezări cercetate prin săpătură, nepublicate sau abordate doar superficial, au servit drept instrument de lucru în soluționarea șirului de probleme ce necesitau a fi argumentate. Posibilitățile tehnologiilor informaționale au permis precizarea limitelor de răspândire a așezărilor, iar analiza dispunerii acestora prin prisma interpolării spațiale a favorizat creionarea unei imagini referitoare la amplasare, dimensiune, vizibilitate, interdependență etc. Modelarea propusă a fost posibilă datorită unor softuri speciale de captare și concretizare a coordonatelor geografice, dar și a metodelor statistice de calcul.

Ca precizare dorim să afirmăm că analiza vestigiilor din așezarea cu mai multe nivele cultural-cronologice *Trinca-Izvorul lui Luca* a permis evidențierea specificu-

lui acestui sit în cadrul grupului cultural de tip Gordinești și în contextul contactelor și influențelor dintre comunități de diferită sorginte din Europa Centrală și de Sud-Est. Tot în această conjunctură, evidențierea analogiilor pentru categoriile de piese din monumentele de tip Gordinești a adus noi precizări referitoare la geneza acestor comunități și parcursul istoric al acestora începând cu sfârșitul mileniului IV î.e.n.

Importanța teoretică a lucrării constă în valorificarea unei teme centrată pe identificarea și soluționarea unui șir de probleme ce țin de situația cultural-istorică de la sfârșitul mileniului IV – începutul mileniului III î.e.n. din interfluviul Prut-Nistru, moment marcat de apusul complexului cultural Cucuteni-Tripolie și apariția unor variante locale puternic influențate, atât de modul de viață social, economic și spiritual din interiorul comunităților, cât și de fluxul venit din exterior, fie el pașnic, fie violent. Totodată, imaginea obținută poate constitui un model de ajustare a monumentelor cercetate la nivelul necesar, din care apoi poate fi inițiată o investigație de ansamblu atât asupra genezei grupului cultural de tip Gordinești, care este atribuită, de către unii specialiști, comunităților cucuteniene din etapa Cucuteni B2b, iar de către alții – unor populații infiltrate în zonă din alte regiuni, cât și asupra fenomenului fluxului diferitor triburi spre spațiile est-carpătice, fie din Europa Centrală, fie din stepele nord-pontice.

Problema științifică soluționată rezidă în determinarea locului pe care l-a deținut grupul cultural de tip Gordinești atât în ansamblul faciesurilor din perioada finală a eneoliticului din Europa de Est, cât și al celor din chalcoliticul final central-european. Acest fapt a permis, cu unele rezerve, precizarea originii și a limitelor de evoluție cronologică a grupului analizat în lucrare. În procesul investigațiilor s-a stabilit că, începând cu primul sfert al mileniului IV î.e.n., grupuri de populație din diferite regiuni ale Europei, în special, din Volynia și Podolia, purtători ai tradițiilor atribuite Culturii Amforelor Sferice, s-au deplasat spre sud, în câteva valuri de migrație (Шмит 2001-2002, c. 257). Populațiile respective, care în spațiul original constituie o unitate omogenă, în procesul migrației își păstrează doar linia genetică, constituind noi grupe denumite conform zonelor ocupate (ca exemplu Siret sau Podolian). Din stepele nord-pontice, influențate de factorul climatic, încep să se miște în direcție balcanică și central-europeană, grupuri de populații purtătoare ale tradițiilor de tip Jamnaia.

Valoarea aplicativă a lucrării, în forma ei finală, considerăm că va fi de un folos atât specialiștilor, cointeresați în studierea fazei finale a eneoliticului din Europa de Sud-Est, precum și cercetătorilor, ale căror interese sunt legate de epoca neo-eneolitică, chalcolitică și a bronzului timpuriu, în general. În același context, studiul poate fi folosit ca sursă pentru inițierea studenților, de la specializările Istorie.

Aprobarea rezultatelor. Subiectele abordate în teză au fost prezentate la 20 de conferințe naționale și internaționale, atât din țară, cât și peste hotare, servind ca bază pentru zece studii publicate în reviste de specialitate editate atât în țară, cât și peste hotare.

CONȚINUTUL LUCRĂRII DE DOCTORAT

În **Introducere** se argumentează actualitatea temei, sunt stabilite limitele cronologice și geografice ale cercetării, sunt formulate scopul și obiectivele, sunt aduse metodele aplicate, este expusă noutatea și originalitatea lucrării, determinată importanța teoretică, adusă problema științifică soluționată precum și valoarea aplicativă.

1. ISTORICUL ȘI ISTORIOGRAFIA CERCETĂRII VESTIGIILOR ENEOLITICE TÂRZII DE TIP GORDINEȘTI DIN INTERFLUVIUL PRUT-NISTRU

De la primele descoperiri arheologice și până în prezent, perioada târzie a epocii eneolitice constituie subiectul de cercetare pentru mai mulți arheologi, fiind abordate mai multe aspecte legate de viața economică, socială și culturală. Eforturile specialiștilor depuse în vederea elucidării și aprofundării cunoștințelor la o etapă sau alta s-au materializat sub forma unei importante arhive bibliografice, în care a fost analizată perioada târzie a epocii eneolitice în general, precum și grupul cultural de tip Gordinești, în special. În cele ce urmează, vom parcurge și prezenta istoricul studierii vestigiilor, dar și istoriografia problemei, pentru a accentua etapele principale și rezultatele cercetărilor acestui grup cultural. Aceasta ne va permite să stabilim nivelul de cunoaștere, rolul și importanța interpretării materialelor acumulate pe parcursul mai multor decenii, precum și delimitarea, pe cât este posibil, a setului de probleme care au fost tratate doar parțial, necesitând reevaluare și reinterpretare sau care până la această etapă au rămas încă nesoluționate.

1.1. Etapele de cercetare și acumulare a materialelor

Monumentele atribuite grupului cultural de tip Gordinești sunt cunoscute încă de la începutul secolului XX, doar că la acea etapă încadrarea lor cultural-cronologică s-a făcut diferit (Moroșan 1928, p. 117-121; Ambrojevici 1933, p. 24-45). Argumentarea tipologică a fost realizată abia la începutul anilor '70 (Мовша 1971, c. 31-54; Захарук 1971, c. 183-186), când Tatiana Movsha a propus pentru acest grup de monumente sintagma *Varianta locală de nord* (în rusă *Северный локальный вариант*) (Мовша 1971, c. 35-36, рис 1). Tot în această perioadă, Iurii Zaharuk propune ca faciesul să fie denumit de *tip Kasperovsk* (Захарук 1971, c. 183-186). Mai târziu, Valentin Dergacev susține că aceste formulări nu sunt potrivite pentru denumirea acestui grup de monumente, argumentându-și poziția prin numărul mic de publicații ale materialelor provenite din așezări luate ca etalon (Дергачев 1980, c. 119). Materialul arheologic furnizat de săpătura întreprinsă în anul 1971 în așezarea de lângă localitatea Gordinești (r-nul Edineț), punctul *Stînca goală*, fiind pus în legătură culturală și cronologică cu cel din cunoscuta așezare Horodiștea-Dealul *Mălăiște* (Dumitrescu 1945, p. 127-163; Petrescu-Dîmbovița 1950a, p. 120-121), i-a permis lui Valentin Dergacev să propună o nouă denumire pentru ansamblul de

situri sub sintagmele aduse mai sus, și anume, **monumente de tip Gordinești** (în rusă *памятники Гординештского типа*) (Дергачев 1973, с. 119).

În procesul cercetării și acumulării de noi informații, analiza lor a contribuit la evidențierea a **trei etape** în studierea vestigiilor specifice grupului cultural pus în discuție. Fiecare etapă este prezentată pornind atât de la caracterul descoperirilor, cât și pe ani.

Prima etapă cuprinde perioada anilor '20-'50 și am denumit-o convențional *etapa de cunoaștere*. Aceasta, debutează cu identificarea primelor monumente arheologice, de pe suprafața cărora au fost colectate vestigiile ale culturii materiale specifice perioadei târzii a epocii eneolitice. Rezultatele obținute au fost publicate de Tatiana Passek în două studii monografice de sinteză, în care se propune și o schemă cronologică a epocii eneolitice din spațiul cuprins între munții Carpați și râul Nipru (Passek 1936; Пассек 1949).

A doua etapă cuprinde intervalul de la sfârșitul anilor '50 până în anii '80 ai secolului trecut. Inițial, cercetările au purtat un caracter de identificare și verificare prin mici sondaje, efectuate în cadrul unor situri noi, atât din bazinul de mijloc al râului Nistru, cât și din regiunile aflate pe cursul superior al râului Prut. În această perioadă apar unele lucrări de sinteză, printre care menționăm *Harta monumentelor neolitice și eneolitice din interfluviul Prut-Nistru* elaborată de Vsevolod Marchevici în 1973, în care sunt incluse monumente atribuite ultimei trepte a perioadei Tripolie CII (Маркевич 1973). De asemenea, informația acumulată a stat la baza a două studii monografice de sinteză semnate de Valentin Dergacev (*Памятники позднего Триполья* 1980) și Vsevolod Marchevici (*Позднетрипольские племена северной Молдавии* 1981), în care autorii analizează situația cultural-istorică din perioada târzie a epocii eneolitice la general, și a grupului cultural de tip Gordinești în special. Merită menționat că, pe lângă studierea așezărilor, în vizorul specialiștilor au intrat și complexele funerare.

A treia etapă cuprinde perioada dintre anii 1990 și până în prezent. Reprezintă o perioadă importantă în cercetarea monumentelor de tip Gordinești. Majoritatea siturilor au fost descoperite ca urmare a multiplelor priegheze, ulterior fiind incluse în *Repertoriile monumentelor arheologice din 1993*, elaborate pentru fiecare raion în parte. Tot în această etapă, sub conducerea arheologului Oleg Levițki, au fost efectuate mai multe campanii de săpătură în așezarea cu mai multe niveluri cultural-cronologice *Trinca-Izvorul lui Luca*, unde a fost cercetat în întregime stratul cu rămășițe ale culturii materiale specifice grupului cultural de tip Gordinești. Rezultatele obținute au fost reflectate într-o serie de studii publicate de către autorul săpăturilor.

1.2. Istoriografia problemei

Având în vedere complexitatea problemelor analizate de-a lungul timpului, dar și schimbarea sau/și preluarea unor termeni care au *revoluționat* cercetarea, considerăm necesar ca să explicăm semnificația unor termeni, utilizați în literatura științifică de specialitate pentru delimitarea perioadei cultural-cronologice, în al cărui interval se încadrează și grupul cultural de tip Gordinești.

În literatura arheologică publicată în limba rusă este încetățenit termenul de *Tripolie Târziu (позднее Триполье)*, fiind introdus încă din anii '40 ai veacului trecut, în urma procesului de elaborare a periodizării monumentelor tripoliene (Пасчек 1949). Termenul a avut ca scop evidențierea specificului materialelor dintr-o anumită subdiviziune taxonomică a masivului cultural Cucuteni-Tripolie, fiind bazat în special pe criteriul stilistic. Profesorul Valentin Dergacev consideră că această sintagmă vine să arate particularitățile proceselor culturale, etnice și sociale, care au avut loc în interiorul comunităților tripoliene în etapa finală de evoluție a acestora. Mai mult, cercetătorul menționat susține că, descifrarea conținutului termenului dat presupune o caracteristică dublă: una *arheologică* – bazată pe generalizarea empirică a clasificării și sistematizării materialelor descoperite, și alta *istorică* – care are menirea să le interpreteze din punctul de vedere al parcursului lor în timp (Дергачев 1980, c. 6).

Pentru literatura arheologică de limbă română este specifică noțiunea de perioada de tranziție de la eneolitic la epoca bronzului. A fost formulată în anul 1949 de către Mircea Petrescu-Dîmbovița pe baza rezultatelor unor săpături efectuate în siturile Stoicani și Foltești (Petrescu-Dîmbovița 1950, p. 63). Această temă a fost abordată și de alți autori în istoriografia românească (Berciu 1960, p. 71-82; Comșa 1967, p. 207-221; Morintz, Roman 1968, p. 45-128; Morintz, Roman 1968a, p. 553-573; Morintz, Roman 1970, p. 557-570; Burtănescu 2002, p. 82). Chiar și așa, sunt cercetători care pledau pentru ipoteza că perioada de tranziție trebuie inclusă în faza timpurie a epocii bronzului. Spre exemplu, Alexandru Vulpe consideră că această perioadă nu se desprinde structural de epoca bronzului (Vulpe 1974, p. 249), pentru ca mai apoi să revină și să își nuanțeze părerea, admitând existența unei scurte secvențe cronologice intermediare, interpusă între sfârșitul eneoliticului și constituirea primei culturi a epocii bronzului, care este reprezentată prin blocul cultural Baden-Coțofeni (Vulpe 1995, p. 18; Vulpe 1997, p. 42; Vulpe 2001, p. 214-237; Vulpe 2001a, p. 421).

O altă părere a fost expusă de Nicolae Ursulescu, care susține că așa-numita perioadă de tranziție este legată mai mult de structurile societății anterioare, preferând utilizarea termenului de *eneolitic final*, pentru perioada care marchează treapta de trecere spre epoca bronzului (Ursulescu 1986-1987, p. 72; vezi și Burtănescu 2002, p. 82).

Materialul acumulat pe parcursul celor trei etape de studiere a vestigiilor eneolitice târzii specifice grupului cultural de tip Gordinești a servit drept bază pentru abordarea unei serii de probleme, dintre care amintim: **arealul de răspândire și tipurile de așezări** preferate de comunitățile de tip Gordinești; **tipul complexelor de locuit și de olărie; geneza; periodizarea; interferențe/contacte și destinul istoric**, care de fapt sunt aspectele cel mai intens tratate de noi în lucrarea de doctorat. Analiza și argumentarea lor a necesitat eforturi considerabile prin atragerea de materiale noi stocate în diferite fonduri. Cumularea tuturor problemelor discutate și criticate de cercetători au servit drept un important suport metodologic, fără de care nu poate fi studiată o cultură arheologică sau un grup local.

2. SITURILE DE TIP GORDINEȘTI

Cercetarea culturilor arheologice este bazată pe analiza unui set de aspecte cum ar fi: cadrul fizico-geografic; arealul și tipurile de așezări; tipurile de locuințe; complexe de olărie și menajere; descoperiri cu caracter funerar. Astfel, demersul nostru în acest capitol constă în ilustrarea unei imagini mai detaliate a monumentelor atribuite grupului cultural de tip Gordinești.

2.1. Cadrul fizico-geografic

Siturile de tip Gordinești sunt amplasate în zona de silvostepă dintre Prut și Nistru. Din punct de vedere geomorfologic, arealul grupului cultural de tip Gordinești corespunde Podișului Moldovei de Nord, Podișului Nistrului, Podișului Ciuluc-Soloneț, Câmpiei Cuboltei Inferioare și Câmpiei Prutului de Mijloc (Ionesi et al. 2005, p. 7, Fig. 3; Boboc, Sârodoev 2010, p. 14). Prin caracteristicile lor, formele de relief din această zonă, după părerea unor specialiști, au influențat apariția, răspândirea și frecvența așezărilor din eneoliticul final (Dumitroaia 2000, p. 15).

Structura geologică specifică pentru regiunea examinată corespunde cu depunerile holocene, care sunt reprezentate prin sedimente aluviale de luncă și de albie ale râurilor și pârâiașelor, precum și printr-un înveliș de lehmuri eluviale pe interfluvii și depozite deluviale pe povârnișuri. Specialiștii sunt de părere că în Holocen s-a format și solurile actuale (Drumea, Neaga 2010, p. 24).

În conformitate cu regiunea fizico-geografică a zonei de silvostepă a Republicii Moldova (Boboc, Castraveț 2010, p. 90-93), putem evidenția patru regiuni preferate de comunitățile de tip Gordinești, mai bine asigurate din punctul de vedere al resurselor hidrografice și al materiei prime necesare vieții cotidiene. Prima regiune corespunde cu Podișul de silvostepă al Moldovei de Nord și o parte din Câmpia de silvostepă a Prutului de Mijloc; a doua în mare parte ocupă Podișul de silvostepă al Nistrului cu mici infiltrări în Podișul de silvostepă al Moldovei de Nord; a treia este localizată în zona de mijloc a Podișului de silvostepă al Nistrului; a patra ocupă spațiul dintre Câmpia de stepă a Cuboltei Inferioare și a Dealurilor de stepă ale Ciulucului.

Actualmente, cu privire la limitele reale de răspândire a monumentelor de tip Gordinești se pot constata următoarele: cel mai **nordic** punct este așezarea cu mai multe nivele de locuire Mereșeuca I-*Cetățuie*, amplasată pe cursul superior al râului Nistru, unde grupul Gordinești se învecinează cu faciesul de tip Kasperovsk (Захарук 1971, c. 183-186), desemnat în literatura de specialitate și ca *Grupul local de Nord* (în rusă *Северная локальная группа*) (Мовша 1971, c. 31-54). Extrema de sud **sud** reprezentată prin situl Rezina IV (r-nul Ungheni), limită care se învecinează cu hotarul de nord al grupului eneolitic târziu de tip Usatovo (Дергачев 1980, Рис. 27; Пагокова et al. 1989, рис. 30; Videiko 2011, p. 374, fig. 2). Granița de **vest** este marcată prin așezarea Pererîta III-*Zamca*, în silvostepa dintre munții Carpați și malul drept a râului Prut se mărginește cu spațiul populat de comunitățile de tip Horodiștea-Erbiceni I și II (Dumitroaia 2000, p. 28-29). Hotarul de **est** este stabilit de așezarea Tarasovo unde, în bazinul

de mijloc al Nistrului, aria grupului cultural de tip Gordinești se mărginește cu spațiul ocupat de comunitățile de tip Vihvatiniț/Ofatiniț (faza târzie).

2.2. Așezări

Comunităților de tip Gordinești le sunt caracteristice două tipuri de așezări: *deschise* și *fortificate*, primul fiind de bază și se caracterizează prin absența oricărui gen de fortificații artificiale. Condițiile topografice de amplasare a așezărilor deschise sunt similare, în multe privințe, cu cele caracteristice perioadei anterioare de tip Brînzeni, dar și cu cele contemporane, cultura Horodiștea-Erbiceni și grupul de tip Kasperovsk.

Așezările *fortificate* sunt reprezentate prin patru situri Gordinești II-*Stînca goală* și Pererîta III-*Zamca*, situate în bazinul superior al râului Prut, Tătărauca Nouă V-*Piscul gol* și Mereșeuca I-*Cetățuie*, localizate în bazinul de mijloc al râului Nistru. Toate cele patru așezări, după cum am remarcat, ocupă poziții de relief dominante mărginite din câteva părți prin maluri abrupte, zonele de acces fiind prevăzute cu sisteme defensive, constituite din șanț și val.

O semnificație deosebită prezintă succesiunea stratigrafică atestată în așezările cu mai multe orizonturi cultural-cronologice Mereșeuca I-*Cetățuie* și Brînzeni IV-*Tîrla lui Ștefan*, în care stratul cultural de tip Brînzeni este suprapus de cel de tip Gordinești, iar în situl Hancăuți I-*La Frasin*, rămășițele complexelor de locuit ale aspectelor de tip Gordinești și de tip Bădrași se găsesc în același orizont stratigrafic. Acest lucru poate servi ca argument în vederea soluționării problemei legate de presupusa legătură genetică între faciesele de tip Brînzeni și Gordinești.

În ceea ce privește *modul de organizare internă* a așezărilor grupului analizat, în lucrare sunt făcute câteva precizări referitoare la poziția locuințelor în planul general al așezărilor. Locuințele ocupă spații de pe marginile de sud ale siturilor, fiind grupate radial (cel mai clar exemplu îl avem în situl Trinca-*Izvorul lui Luca*), asemănător celor din cadrul așezărilor Brînzeni III-*Țiganca* și Costești IV-*Stînca Costești*.

2.2.1. Tipuri de locuințe

Au fost analizate în detaliu locuințele care sunt de *două tipuri*. Din *primul tip* fac parte *locuințele de suprafață*, de dimensiuni mici, păstrate sub formă de aglomerații de lipitură împrăștiate pe perimetrul fundației sau concentrate pe una din laturi. Cel de *al doilea tip* este reprezentat prin *construcții cu baza adâncită în sol*. Aveau formă ovală cu dimensiuni cuprinse între 3 și 5 m, podeaua era adâncită în sol până la 0,45-0,50 m. În umplutură, de cele mai multe ori, se conținea sol de culoare cenușie - închisă, în amestec cu bucăți de lipitură, ceramică și resturi osteologice.

2.2.2. Complexe de olărie

Complexele de olărie sunt reprezentate prin cuptoare de ars ceramică, a căror arhitectură diferă cu mult de cele existente în eneoliticul final est-carpatic. Specificul lor este reprezentat prin tehnica de ardere numită cu *reverberație*, procedeu care permite reglarea temperaturii în vederea obținerii unei calități mai bune a ceramicii, reflectată și în culoarea suprafeței vaselor.

2.2.3. *Complexe menajere*

Acestea, în funcție de forma în plan și secțiune, pot fi clasificate în patru variante: gropi cu pereții verticali; gropi trapezoidale cu pereții înclinați în interior; gropi în formă de clopot sau tronconică; groapă cu pereții arcuți.

2.3. *Descoperiri cu caracter funerar*

Descoperiri de acest gen au fost examinate pentru prima dată în studiul semnat de Valentin Dergacev și Igor Manzura, în care grupului cultural pus în discuție i-au fost atribuite un mormânt din necropola plană de la Gordinești, mormintele din tumulii de la Dumeni, Costești și Zavișnea (reg. Lvov), precum și cele din gropile de cult din așezările de la Tsviklovtsi-*Greda* (incinerare) și Mereșăuca I-*Cetățuie* (înhumare) (Дергачев, Манзура 1991, c. 140-143). Cea mai detaliată analiză a acestui tip de complexe a fost făcută de Olga Larina care, în urma prelucrării minuțioase a tuturor datelor, a creionat parcursul în timp al ritului funerar practicat de comunitățile de tip Gordinești. Munca depusă a fost finalizată prin stabilirea ansamblului de elemente funerare specifice acestui grup cultural, unele dintre ele regăsindu-se și în zone mai îndepărtate de arealul ocupat de comunitățile de tip Gordinești, fapt ce argumentează existența unor contacte cu alte grupe/culturi contemporane (Ларина 2003, c. 57-80).

Ulterior, au fost cercetate și atribuite grupului cultural de tip Gordinești mai multe complexe funerare, cum ar fi cele din: necropolele plane de la Cunicea-*Dealul Prișansk* (Топал, Церна 2010, c. 281-298, рис. 2; Țerna 2011, p. 359-376) și Țăura Nouă I (Бикбаев, Попович 2016, c. 7-13); din tumulii de la Sărăteni, Obileni (Демченко 1989; Levițki, Manzura, Demcenko 1996, p. 31-35) și Bădragii Vechi (Яровой, Чирков, Бубулич 1990); intramurale de la Tătărăuca Nouă XV (Ларина et all. 1997, c. 107-109; Wechler, Dergacev, Larina 1998, p. 151-167; Ларина 2003, c. 57-80, рис. 2, 3) și Pocrovca V-*Hirtopul Munteanu* (Ткачук et all. 1999).

În opinia noastră, necropola de la Oxentea nu poate fi inclusă, cu certitudine, în cadrul monumentelor grupului cultural de tip Gordinești, deoarece atribuirea acesteia unui facies cultural-cronologic aparte a rămas încă deschisă. O altă problemă ar fi că cercetarea ei prin săpătură nu este posibilă deoarece monumentul se află practic în totalitate sub apele râului Nistru. La momentul depistării primelor vestigii arheologice situl dat a fost atribuit faciesului de tip Vihvatinți/Ofatinți (Яровой 1990, c. 37; Дергачев, Манзура 1991, c. 37). Ulterior, în urma unor noi verificări ale necropolei, s-au colectat materiale ce au servit ca sursă pentru atribuirea ei aspectului de tip Chirileni (Țerna 2011, p. 359-376; Яровой, Церна, Попович 2012, c. 287-302). Cu toate acestea, în ansamblul de forme se regăsește și un recipient tipic grupului cultural de tip Gordinești (capacul cu mâner în formă de ciupercă).

Actualmente, grupul cultural de tip Gordinești este reprezentat prin 11 situri funerare incluse în **patru grupe**: cinci tumuli cu morminte principale (7 morminte); trei necropole plane (6 morminte); două morminte intramurale în așezări și o reînhumare în groapă de cult din așezare (Ларина 2003, c. 57-80; Сырбу 2011, c. 65-73; Сîrbu 2013, p. 140-141).

Grupa I. Morminte în tumuli. Include înhumări în tumuli cercetați atât în arealul grupului cultural de tip Gordinești (Dumeni, Costești, Bădragii Vechi), cât și în mediul grupului Usatovo (Sărăteni și Obileni).

Grupa II. Înhumările extramurale în necropole plane. După cum a fost menționat, acest grup include trei descoperiri de acest gen identificate în preajma localităților Gordinești (r-nul Edineț), Tăura Nouă (r-nul Sîngerei) și Cunicea (r-nul Florești).

Grupa III. Înhumările intramurale. Sunt documentate în baza descoperirilor din două așezări cu mai multe orizonturi cultural-cronologice de la Mereșeuca I-Cetățuie și Tătărăuca Nouă XV.

Grupa IV. Reînhumările de resturi umane în gropi de cult. Este documentată doar printr-un complex (groapa nr. 98) descoperit în așezarea Pocrovca V-Hirtopol Munteanu.

Diversitate componentelor prezentate în acest capitol explică complexitatea grupului analizat și importanța lui în cadrul eneoliticului final din Europa de Sud-Est.

3. INVENTARUL AȘEZĂRILOR ȘI NECROPOLELOR DE TIP GORDINEȘTI

La baza studierii culturilor arheologice, un loc important îl ocupă ansamblul de vestigii compus din: **ceramică, piese de inventar, obiecte cu semnificație de cult** etc. Fiecare dintre aceste categorii, la rândul lor, sunt analizate din perspectiva materialelor din care erau lucrate, a tehnicilor de execuție, dar și a funcționalității acestora.

Interpretarea detaliată a tuturor componentele culturii materiale (atât din așezări, cât și din morminte), demonstrează amploarea și rolul acestora în viața comunităților purtătoare ale tradițiilor de tip Gordinești. Complexitatea acestor artefacte ne-a permis o abordare minuțioasă în vederea surprinderii unor canoane care ar permite diferențierea cultural grupului de tip Gordinești de celelalte faciese eneolitice târzii din regiunea cuprinsă între munții Carpați, la vest și malul drept al râului Nipru, la est.

3.1. Ceramică

Cea mai numeroasă și definitorie componentă este ceramica. Din punct de vedere tehnologic sunt desprinse două categorii: **fină** și **grosieră**, procentual predominând ultima. În cadrul ceramicii fine sunt delimitate două subcategorii: *prima* care păstrează tehnica cucuteniană decorată cu pictură neagră și *a doua* – modelată din pastă degresată cu nisip mărunț, decorată cu incizii, care practic imită ornamentul pictat. De menționat că ambele subcategorii sunt decorate în stil geometric. Ceramica grosieră conține ca degresant șamotă mărunț și doar într-un procent mic scoică pisată.

Numărul redus al formelor întregi ne-a reorientat spre utilizarea modelării vaselor prin metoda reconstruirii grafice a profilelor. Pentru categoria fină pictată au fost delimitate **sapte tipuri: I. Amfore**, cu trei variante: **A. Amfore cu corpul bitronconic** (înălțimea cca 20-30 cm, diametrul maxim variază între cca 30-50 cm), **B. Amfore cu corpul bitronconic** (înălțimea cca 40-70 cm și diametrul maxim variind între cca 50-

100 cm) și **C. Amfore cu corpul piriform** (înălțimea cca 20-60 cm și diametrul maxim variind între cca 40-90 cm); **II. Amforete** (înălțimea cca 10-16 cm și diametrul maxim variind între cca 12-16 cm); **III. Străchini**, cu două variante: **A. Străchini cu corpul tronconic** și **B. Străchini-boluri**; **IV. Capace**, este una dintre formele de vase specifice pentru acest grup cultural, fiind evidențiate două variante: **A. Capace cu calota tronconică** și **B. Capace cu calota aplatizată**; **V. Cupe**, la fel cu două variante: **A. Cupe cu corpul sferic** și **B. Cupe cu corpul bitronconic**; **VI. Cratere**, pentru care au fost reconstituite grafic două variante: **A. Cratere cu pereții în formă de S** și **B. Cratere cu corpul tronconic**; **VII. Vas-askos**. Pentru cea fină decorată cu incizii fiind delimitate **patru tipuri**: **I. Amfore**; **II. Amforete**; **III. Cupe**, cu două variante: **A. Cupe cu corpul sferic** și **B. Cupe cu profilul în formă de S**; **IV. Străchini**, la fel cu două variante: **A. Străchini cu corpul tronconic** și **B. Străchini cu pereții arcuiți**. Ansamblul morfologic specific categoriei grosiere conține **nouă tipuri**: **I. Străchini**, cu două variante: **A. Străchini cu corpul tronconic**, luând ca criteriu modelarea buzei sau evidențiate șapte subvariante (**a** – îngroșată în interior, **b** – buza țesită oblic în interior partea exterioară tras lin sau accentuat în afară, **c** – modelată în formă de *T*, partea superioară fiind dreaptă sau ușor arcuită, **d** – simplă dreaptă sau ușor rotunjită, **e** – subțiată și trasă în interior, **f** – pătrată, **g** – țesită oblic în exterior) și **B. Străchini cu profilul în formă de S**; **II. Vase cu corpul bitronconic**, cu două variante: **A. Vas cu corpul bitronconic** (înălțimea de cca 18-25 cm) și **B. Vas cu corpul bitronconi zvelt** (înălțimea ce depășește 40 cm); **III. Amfore**; **IV. Amforete**, cu două variante: **A. Amforete cu gât cilindric** și **B. Amforete cu gât în formă de pâlnie**; **V. Vase cu profilul în formă de S**; **VI. Cupe**, cu două variante: **A. Cupe cu corpul sferic** și **B. Cupe cu corpul bitronconi**; **VII. Capace**; **VIII. Ulcior** și **IX. Vas-askos**.

Menționăm că tipologia elaborată de noi vine să completeze tabelul tipologic propus de Valentin Dergacev în 1980, aportul nostru constând în identificarea mai multor forme specifice fiecărei categorii în parte. Astfel, se observă că **tipurile I, II, Va** (fină pictată); **tipurile I-IV** (fină incizată); tipurile **IA-B** și **VII** (grosieră), sunt specifice doar grupului cultural de tip Gordinești. De asemenea au fost delimitate și forme ceramice noi, cum ar fi cele incluse în tipurile **IC, IIIB, VI, VII** (fină pictată), **VIII** și **IX** (grosieră). Acestea fiind preluate din mediile culturale vecine, ca urmare a procesului îndelungat de transformare petrecut la finele mileniului IV î.e.n., în spațiul carpto-nistrean.

Aspectul stilistic, în cazul ceramicii fine pictate și al celei decorate cu incizii, după cum am menționat în nenumărate rânduri, este redat în **stil geometric**, care poate fi considerat pe bună dreptate *cartea de vizită* a acestui grup. Recipientele incluse în categoria grosieră au fost decorate cu elemente ștanțate, un loc aparte ocupându-l ornamentul șnurat aplicat în special pe străchini.

Analogiile cele mai apropiate pentru cea mai mare parte din formele de vase și decor le găsim în ansamblul ceramic specific culturii Horodiștea, din regiunea dintre munții Carpați și râul Prut. Anumite similitudini sunt și în materialele atribuite faciesurilor de tip Kasperovsk, din bazinul de mijloc și superior al râului Nistru, precum și de

tip Holyshev și Gorodsk din Volynia. Mai mult ca atât, unele forme de vase, în special străchinile cu buza profilată (**Tipul A, a-c**) au asemănări cu recipientele din siturile de tip Coțofeni II-III din sud-estul Transilvaniei și Oltenia, iar decorul șnurat ne indică unele contacte cu comunități din sud-estul Poloniei, unde sunt răspândite situri de tip Funnel Beaker (faza târzie), sau sincretice - Funnel Beaker și Baden târziu, precum și o aripă a masivului Culturii Ceramicii Șnurate, cunoscută drept cultura Złota.

3.2. Piese de inventar

O altă componentă importantă a culturii materiale o reprezintă piesele de inventar lucrate din diverse materiale cum ar fi lut, silex, os, corn și metal (argint și cupru). O mare parte din ele păstrează într-o oarecare măsură tradiția anterioară, aici ne referim la fusaiole, piese din corn și os, precum și unele unelte din silex negru. Totodată, sunt și categorii care se găsesc numai în cadrul grupului de care ne preocupăm, cum ar fi greutatea de la războiul de țesut de formă circulară, cu una sau mai multe găuri de fixare, care, în lipsa ceramicii, pot servi drept indicator în atribuirea culturală a siturilor; topoarele din silex fumuriu, lucrate prin cioplire cu lama șlefuită, descoperite atât în așezări cât și în complexe funerare.

3.3. Obiecte cu semnificație de cult

Din ansamblul pieselor descoperite, fie în așezări, fie în complexe funerare, fac parte și obiectele cu semnificație de cult. Acestei categorii îi aparțin figurinele antropomorfe și un altar.

Figurinele antropomorfe sunt modelate din pastă de calitate bună, degresată cu nisip sau șamotă de granulație mică, culoarea variază de la cărămiziu la gălbui cu nuanțe cenușii. După maniera de executare, se încadrează în tipul semi-realist – conform terminologiei propuse de Valentin Dergacev (Дергачев 1980, c. 62); tipul C4 – după Aina P. Pogozheva (Погожева 1983, c. 103) sau stilului cucutenian – după Ruxandra Alaiba (Alaiba 2004, p. 34).

În urma analizei morfologice s-a constatat că figurinele antropomorfe descoperite în siturile de tip Gordinești corespund *tipului în picioare* cu bustul aplatizat cu mici reliefări în partea superioară, talia evidențiată prin amorse perforate, partea inferioară este relativ cilindrică, marcată prin incizie sau tubulară și finisată pe talpă discoidală, într-un singur caz, genunchii au fost modelați în relief.

Altarul, aflat într-un singur exemplar, conform stilului de ornamentare, se încadrează perfect în registrele decorative specifice grupului cultural de tip Gordinești, iar în detaliu, modul de executare a picioarelor are unele asemănări cu plastica zoomorfă din așezarea eneolitică târzie Holyshev din Volynia de vest (Пелецишин 1989, c. 238-239, рис. 127).

Dincolo de cele menționate, analiza aprofundată și sistematizarea tuturor componentelor culturii materiale ne oferă datele necesare pentru reflecții suplimentare asupra cronologiei și a unor momente legate de deplasările comunităților atât în regiunile de stepă din nord-estul Mării Negre, cât și în Volynia.

4. LOCUL GRUPULUI CULTURAL DE TIP GORDINEȘTI ÎN CADRUL ENEOLITICULUI TÂRZIU DIN EUROPA DE SUD-EST

Stabilirea locului grupului cultural de tip Gordinești în cadrul masivului cultural eneolitic târziu din Europa de Sud-Est este una de actualitate și poate fi efectuată bazându-ne pe suportul informațional actualizat la zi. Însă, de multe ori, tema dată este tratată *eronat* și aici în primul rând se conturează ideile expuse de unii specialiști în vederea poziției cronologice a aspectelor culturale apărute după dislocarea vastului complex cultural Cucuteni-Tripolie care, de cele mai multe ori, nu sunt susținute de argumente convingătoare. Factorii care stau la baza blocării acestei probleme este lipsa unei baze de date complexe în care să existe toate componentele, cum ar fi: arealul de răspândire, tipul de așezări și locuințe, ceramică și piese de inventar, rit funerar, încadrarea cronologică. O astfel de situație a fost surprinsă de Valentin Dergacev la momentul analizei monumentelor tipoliene târzii, care a și menționat că, indiferent de numărul de situri cunoscute, determinarea tipologică a acestora este cauzată de unele circumstanțe cum ar fi: multe din așezări sunt cunoscute în baza unor colecții mici de ceramică; materialele din siturile unde au fost făcute săpături, nu sunt publicate sau accesul la ele este restricționat; materialele determinate ca specifice grupelor locale au de multe ori caracteristici comune (Дергачев 1980, c. 123-124).

Pornind de la aceste premise, determinarea locului grupului cultural de tip Gordinești în cadrul eneoliticului final din regiunea est-carpatică nu poate fi făcută fără încadrarea cronologică și sincronizarea cu alte grupuri/culturi eneolitice din Europa de Sud-Est și Centrală.

4.1. Încadrarea cronologică

În ceea ce privește încadrarea cronologică am căutat să abordăm această temă prin prisma identificării posibilității delimitării a două etape de evoluție în cadrul acestui grup. Unul din primii pași a fost utilizarea metodei coraportului procentual dintre ceramica fină și cea grosieră.

Plecând de la acest criteriu, am aplicat și noi această metodă statistică pe nouă situri de tip Gordinești în care au fost făcute săpături și imaginea este următoarea, *fazei timpurii* îi putem atribui așezările: Cremenciuc I-La *grădină*, Trinca-Izvorul lui Luca, Fetești II, Costești IX, iar *celelalte târzii* următoarele situri: Mereșeuca I-Cețățuia, Hancăuți I-La *Frasin*, Tătărăuca Nouă V-Piscul gol, Pocrovca V-Hîrtopol Muntea-nu, Gordinești II-Stîncă goală. În momentul de față, acest rezultat este unul preliminar și merită a fi luat în calcul, necesitând însă o completare mult mai detaliată.

Tot referitor la evoluția pe etape în interiorul grupului cultural de tip Gordinești, a fost propusă o altă delimitare, *una timpurie*, numită de tip Costești, în baza sitului Costești IX, și alta târzie de tip Gordinești, în baza așezării eponime Gordinești II-Stîncă goală (Маркевич 1981, 63). După prelucrarea colecțiilor de ceramică din ambele situri, s-a ajuns la concluzia că, de fapt, sunt una și aceeași fază și nu pot fi despărțite în vederea evidențierii a două etape de evoluție.

Un alt moment care merită atenție este legat de limita ce marchează începutul evoluției grupului cultural de tip Gordinești, care este pusă de specialiști în legătură cu tranziția de la aspectul de tip Brînzeni, care, după ultimele calcule, a avut loc nu mai târziu de cca 3350 cal BC (Diachenko, Harper 2016, p. 88), fiind urmărită chiar o linie genetică între ele (Дергачев 1980, c. 88). Însă, în opinia lui Vsevolod Marchevici, diferența majoră între așa – zisele *elementele genetice* dintre aspectele de tip Brînzeni și Gordinești, aici avându-se în vedere ansamblul stilistic de pe ceramica fină, arată existența unei *rupturi* cronologice destul de mare între aceste două faciesuri, care poate fi acoperită cu unul sau chiar două aspecte locale (Маркевич 1981, c. 63). Este adevărat, pe baza aspectului stilistic nu poate fi urmărită o punte de legătură între aceste două faciesuri, fiindcă decorul este diferit, de la transpunerea picturii cu linii oblice îmbogățite cu elemente antropomorfe schematizate se trece brusc la registre geometrice, care acoperă numai partea superioară a vasului, cu rare excepții, coborând sub diametrul maxim.

Odată cu descoperirea sitului Chirileni III și includerea materialelor în circuitul științific, specialiștii au presupus existența unei faze intermediare între aspectele de tip Brînzeni, Vîhvatînți târzie și cele de tip Gordinești, fiind numită de *tip Pregordinești* (în rusă *Предгординештский тип*) (Бикбаев 1990, c. 147-148; Manzura 1994, p. 107). Prezintă interes faptul că, în așezarea cu mai multe orizonturi cultural-cronologice Chirileni III, zona cu vestigii de tip Gordinești se află în imediata apropiere de locul cu complexele de habitat de tip Chirileni (Бикбаев 2004, c. 30), fapt ce exclude o succesiune între aceste două faciesuri, susținând sincronismul între ele. Aceeși situație o avem în așezarea Mereșeuca *I-Cețăuia*, unde zona cu materiale de tip Brînzeni se află la același nivel cu cele de tip Gordinești. Acest fapt ne permite să facem constatarea existenței unei perioade de evoluție concomitentă, poate nu de lungă durată, în aceeași zonă, pe același promontoriu sau altă formă de relief. Acest lucru l-am surprins în momentul când am întocmit harta cu situri de tip Gordinești, care, la rândul lor, se concentrează pe grupe în microzone unde sunt și așezări de tip Brînzeni, Chirileni sau Vîhvatînți.

Limita superioară de evoluție a grupului analizat o putem plasa între cca 3000-2900 cal BC și corespunde cu pătrunderea în bazinul superior al Nistrului și în regiunea din dreapta bazinului de mijloc al Prutului a unui val de populație din aripa de est a Culturii Amforelor Sferice, care formează în această zonă grupele Siret și în bazinul de mijloc al râului Nistru – cel Podolian (Szmyt 2010, p. 36). Mai mult decât atât, în mișcarea lor spre regiunile din nordul Mării Negre, comunitățile Culturii Amforelor Sferice au antrenat și purtătorii tradițiilor de tip Gordinești, opinie argumentată prin descoperirea, în tumulii din stepa cuprinsă între Prut și Nipru, a unei serii de recipiente ceramice specifice grupului cultural dat (Мовша 1984, c. 68-69; Черняков, Тоцев 1985, c. 10; Манзура 1990, c. 25-39; Шмит 2001-2002, c. 246-259).

A doua modalitate de analiză este susținută prin seria de date radiocarbon C14 obținute pentru grupul cercetat de noi, fiind întocmită o bază de date compusă din 14

date, număr ce contrastează valoric cu cel obținut pentru grupul Usatovo. *Modelarea Bayesiană* pe care am aplicat-o, se bazează pe principiul creării de faze utilizând programul OxCal v4.3.2 *on-line*.

Utilizarea secvențelor temporale în grupuri de date pot influența rezultatul prin folosirea elementelor de tip *prior-estimates*, însă pentru a exclude această posibilitate, vom trata aceste grupe de date ca unități individuale folosind sistemul modelării unei faze. Așadar, analiza noastră a generat *trei faze* convenționale: *prima fază* cuprinde probele cu intervalul 4621-4560 BP, având o perioadă de evoluție de cca 79 ani; *a doua fază* include seria de date cu intervalul 4511-4410 BP, cuprinzând perioada de evoluție de cca 142 ani; *a treia fază* este formată de proba cu secvență temporală 4315 BP, evoluând cca cinci ani. Rezultatul obținut ne arată că proiectate pe curba de calibrare (cu corectarea 2σ), datele se așează în trei segmente verticale cuprinse între limitele 3360-2900 cal BC, aici excludem din calcul una din probe de la Hancăuți I-La Frasin. Seria de date care constituie a doua fază de fapt poate să constituie apogeul evoluției grupului de tip Gordinești în limitele 3320-2908 cal BC, iar rezultatul din faza a treia ne arată o mutare pe un alt platou al curbei de calibrare, pe care o luăm în calcul ca punct de reper în evidențierea treptei superioare a grupului analizat de noi.

Analiza efectuată de noi, prin utilizarea modelărilor de calibrare, ne-a ajutat să delimităm limita de evoluție a grupului cultural de tip Gordinești care se ancorează în perioada **3360-2900 cal BC**, fiind astfel primul pas în soluționarea problemei legate de încadrarea cronologică a acestuia. Bineînțeles, viitoarele analize pot să îmbunătățească rezultatul obținut de noi, pentru aceasta este nevoie de o serie mult mai mare de date.

4.2. Sincronisme și interferențe culturale

Cât privește evidențierea sincronismelor grupului cultural de tip Gordinești cu alte faciesuri aflate în vecinătate sau regiuni mai îndepărtate, ne-am bazat pe principiul similitudinilor unor forme ceramice și decor, precum și prin coraportul cronologic al acestora, adaptat la baza de date radiocarbon C14, și al schemelor elaborate pentru Europa Centrală, Europa de Sud-Est și Balcani.

Explicarea termenilor utilizați pe parcursul acestui studiu necesită creionarea imaginii cronologice în care se ancorează grupul dat condiționat și de sincronisme cu alte culturi sau grupuri care au evoluat la sfârșitul mileniului IV – începutul mileniului III î.e.n., atât din vecinătate, cât și din alte regiuni mai îndepărtate. Acestea țin în primul rând de multitudinea și complexitatea descoperirilor de tip Gordinești identificate în alte regiuni decât cea delimitată de noi, precum și de modul optim prin care ele pot fi desemnate la o scară cât mai apropiată de cea reală, indiferent de felul cum sunt ele tratate. Tot în acest context ne referim și la amplul proces de difuziune culturală a grupului, ce a atins zone mult mai vaste decât aria de evoluție, precum și fireștile *creații de mixtură* delimitate în anumite zone periferice și de vecinătate cu alte comunități contemporane.

Soarta comunităților Gordinești poate fi doar bănuită. Disoluția acestui fenomen cultural pare a fi început încă în cursul fazei de tip Brînzeni, odată cu pătrunderile, pe filiera nordică ale unor comunități purtătoare ale tradițiilor specifice culturii Funnel Beaker, mai exact din grupul de sud-est al acestui masiv (Kadrow 2016, p. 653-655; Rybicka 2017, p. 171). Perioada istorică în exploatarea mediului biocultural nord-vest pontic de către comunitățile Central Europene poate fi considerată o etapă a unor *tactici de contact* (*tactics of contacts*), între comunitățile eneolitice târzii din silvostepa est-carpatică și culturile central europene (Koško, Szmyt 2011, p. 218).

Din cele relatate în capitolul 4, putem deduce că procesul de dezvoltare a comunităților eneolitice finale, și în special a celui de tip Gordinești, din interfluviul Prut-Nistru, a fost unul din cele mai dinamice, care, în multe cazuri, a influențat evoluția manifestărilor culturale din alte regiuni. Relația dintre grupele culturale din zona menționată ne permite să caracterizăm eneoliticul final/Tripolie CII-2, nu doar ca o simplă manifestare de evoluție contemporană, în diferite regiuni, a mai multor varietate locale, dar și ca o unitate, relativ independentă în cadrul întregului masiv eneolitic final, ce poate fi tratată și ca o *comunitate cultural-istorică*. Acest lucru este susținut de asemănarea în ansamblul ceramic specific pentru perioada dată, care este considerat de unii specialiști ca *orizont cultural comun tripolian târziu* (în rusă *общепозднетрипольский культурный горизонт*) (Дергачев 1980, c. 143; Дергачев, Манзура 1991, c. 17).

Continuând logica ideilor abordate de noi în acest capitol, putem spune că odată cu apusul blocului cultural Cucuteni-Tripolie își încheie evoluția și forma de activitate socio-economică și spirituală practică de comunitățile acestuia. Acest proces a avut loc ca rezultat al mișcărilor de populații cu un mod de viață diferit, pe zone extinse, cauzate de diferiți factori. Dacă e să trecem de la cultură la un nivel taxonomic mai mare, este necesar de explicat următorul aspect. Cum este bine cunoscut pe baza multiplelor date, procesul de geneză culturală, cu cele trei variante (evoluție, transformare și schimbare), de obicei cuprindea nu doar una, ci mai multe culturi, iar situația dată poate fi argumentul unuia din postulatele ipotezei *blocurilor culturale* (Бочкарев 1995, c. 114-123). În cazul nostru atrage atenția multitudinea de asemănări între grupul cultural de tip Gordinești și masivele Horodiștea-Erbiceni, Kasperovsk, Holyshev și Gorodsk, care ocupă practic aceeași suprafață de teritoriu, populat anterior de cultura Cucuteni-Tripolie, aflată în faza sa finală de evoluție. Toate acestea impun formularea unei sintagme care ar aduna sub o singură denumire toate grupurile culturale menționate în rândurile de mai sus, ce rămâne drept prioritate pentru viitoarele sinteze.

CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI

Ca urmare a analizei situației cultural-istorice de la finele mileniului IV î.e.n. din silvostepa pruto-nistreană, a fost stabilit că printre multiplele subiecte de interes, care încă rămân nerezolvate, se află și cel referitor la grupul cultural de tip Gordinești. Apariția acestuia este condiționată de apusul blocului cultural Cucuteni-Tripolie și dislocarea unor variante locale, care păstrează unele tradiții specifice comunităților anterioare. În lucrarea de față, așa cum ne-am propus de la început, ne-am focalizat atenția pe reevaluarea întregului lot de vestigii arheologice de tip Gordinești și elaborarea unui studiu complex, bazat atât pe metode de cercetare tradiționale, cât și pe un set de abordări interdisciplinare. În vederea realizării scopului propus au fost etalate obiectivele trasate, care acoperă paleta de probleme ce necesitau o soluționare cât mai obiectivă.

Astfel, unul din primii pași ține de analiza istoricului și istoriografiei studierii vestigiilor de tip Gordinești din silvostepa dintre Prut și Nistru. Ca urmare, au fost delimitate convențional **trei etape** de cercetare, cele mai multe obiective arheologice fiind identificate în primele două. Remarcăm că cercetarea s-a bazat, în special, pe așezări, și mai puțin pe necropole care, foarte probabil din cauza dificultăților de depistare, au fost investigate doar ca rezultat al descoperirilor întâmplătoare sau al cercetărilor de salvare. Analiza istoriografică a arătat că se mai mențin suficiente aspecte esențiale ce definesc grupul cultural de tip Gordinești, a căror descifrare încă își așteaptă rezolvarea. Dintre cele mai importante putem menționa: locuințele, încadrarea cronologică și sincronismele cu alte grupuri eneolitice târzii atât din vecinătate, cât și din regiuni mai îndepărtate. Fiecare dintre aceste aspecte au căpătat explicații mai clare prin prisma cercetărilor pe arii extinse.

Luând în calcul cele menționate mai sus, la această etapă cercetarea s-a bazat pe abordarea complexă a materialelor descoperite și includerea lor în circuitul științific sub formă de studii sistematice, în care se reflectă grupul cultural de tip Gordinești ca parte integrantă a eneoliticului târziu din Europa de Sud-Est. Suntem convingși că acumularea acestei baze de date extinse facilitează înțelegerea fenomenului mișcării de populații de altă sorginte spre spațiul est-carpatic, dar și a proceselor care s-au derulat în regiune odată cu pătrunderea lor.

Drept rezultat al cercetărilor efectuate, am reușit să conturăm și să întregim tabloul general cu privire la arealul de răspândire a comunităților de tip Gordinești, tipurile de așezări și dispunerea spațială a acestora. Considerăm important de subliniat că pentru prima dată se face o astfel analiză detaliată, care s-a soldat cu rezultate importante pentru deslușirea acestor aspecte. Astfel, dacă până la începutul anilor 1990, acestui grup i-au fost atribuite mai puțin de 30 de situri, la etapa actuală, în silvostepa dintre râurile Prut și Nistru, avem repertoriile 71 de puncte, dintre care 60 de așezări și 11 complexe funerare. Un alt element important al cercetării ține de poziția ocupată de așezări, iar în baza elaborării modelelor de analiză geospațială s-a stabilit concentrarea lor în grupuri, amplasate grupat în conformitate cu regionarea fizico-geografică a zonei de silvostepă a Republicii Moldova. Mai mult, aceste grupuri corespund celor patru regiuni mai bine

asigurate din punctul de vedere al resurselor hidrografice și al materiei prime necesare vieții și activităților economice practicate (Sîrbu 2017, p. 25).

Pentru comunitățile de tip Gordinești sunt specifice **două tipuri de așezări**: *deschise și fortificate*, primul fiind de bază și se caracterizează prin absența oricărui gen de fortificație. Condițiile topografice de amplasare a așezărilor deschise sunt similare, în multe privințe, cu cele specifice perioadei anterioare de tip Brînzeni, dar și cu cele ale faciesurilor contemporane cu grupul cultural de tip Gordinești. Siturile fortificate numără patru puncte care ocupă poziții de relief dominante, mărginite din câteva părți prin maluri abrupte, zonele de acces fiind prevăzute cu sisteme defensive, constituite din șanț și val. Un rol important în cercetarea noastră îl joacă stabilirea modului de organizare internă a așezărilor, reușindu-ne câteva precizări importante referitoare la dispunerea locuințelor în planul general al așezărilor, printre care faptul că locuințele ocupau spațiile de pe marginile de sud ale siturilor, fiind grupate câte 2-3 (cel mai clar exemplu îl avem în situl cu mai multe orizonturi culturale Trinca-Izvorul lui Luca). Un alt rezultat, la fel de important, este delimitarea a **două tipuri de locuințe**: *de suprafață* (de dimensiuni mici, păstrate sub formă de aglomerații de lipitură împrăștiate pe perimetrul fundației sau concentrate pe una din laturi) și *cu baza adâncită în sol* (ce aveau formă ovală neregulată cu dimensiuni cuprinse între 3 și 5 m, podeaua fiind adâncită în sol până la 0,45-0,50 m) (Larina, Sîrbu 2014, p. 198; Sîrbu 2015, p. 17).

Deopotrivă cu locuințele, în așezări au fost cercetate complexe de olărie, care sunt reprezentate prin *cuptoare de ars ceramică*. S-a stabilit că arhitectura acestor cuptoare diferă cu mult de cele existente în eneoliticul final est-carpatic, specificul lor fiind reprezentat prin tehnica inovatoare de ardere, numită cu *reverberație*, procedeu care permite reglarea temperaturii în vederea obținerii unei calități mai bune a ceramicii, reflectată și în culoare (Sîrbu 2015, c. 176; Sîrbu, Bickbaev 2017, c. 332).

Viața spirituală a comunităților de tip Gordinești reprezintă un alt aspect abordat de noi în lucrarea de doctorat. Analiza practicilor funerare, determinarea analogiilor pentru ritul și ritualul funerar, dar și pentru inventarul descoperit în mormintele cercetate, ne-a condus la delimitarea a patru grupe de înmormântări: în prima au fost incluse mormintele identificate în tumuli; în a doua sunt aduse înhumările extramurale în necropole plane; a treia grupă cuprinde înhumările intramurale; cea de a patra conține reînhumări de resturi umane în gropi de cult. Notăm, că diversitatea exemplificată în aceste patru grupe scoate în evidență și accentuează importanța grupului cultural de tip Gordinești în cadrul eneoliticului final din Europa de Sud-Est (Sîrbu 2013, p. 140-141; Sîrbu 2013, c. 65-73).

Rezultatele obținute ca urmare a clasificării și determinării analogiilor pentru materialele arheologice descoperite în siturile specifice grupului Gordinești demonstrează amploarea și rolul lor în viața acestor comunități. Cea mai numeroasă și definitorie componentă o constituie **ceramica**. Din punct de vedere tehnologic, ceramica se împarte în **două categorii**: *fină și grosieră*, procentual predominând ultima. În cadrul *ceramicii fine* sunt delimitate *două subcategorii*: *prima*, care păstrează tehnica cucu-

teniană decorată cu pictură neagră, și *a doua* – cea modelată din pastă degresată cu nisip mărunț, decorată cu incizii, imitând de fapt ornamentul pictat. De menționat este că ambele subcategorii sunt decorate în stil geometric. Ceramica grosieră conține ca degresant șamotă mărunță și doar într-un procent mic scoică pisată. Numărul redus al formelor întregi și întregibile ne-a determinat să utilizăm metoda reconstituirii grafice a profilelor de vase. Ca rezultat, au fost obținute **șapte tipuri** pentru categoria *fină pictată*, **patru** pentru cea *fină decorată cu incizii* și **nouă** pentru cea *grosieră*.

Menționăm că tipologia elaborată de noi vine să completeze tabelul tipologic propus de Valentin Dergacev în 1980, aportul nostru constând în identificarea mai multor forme specifice fiecărei categorii în parte. Astfel, se observă că **tipurile I, II, Va** (fină pictată); **tipurile I-IV** (fină incizată); **tipurile IA-B și VII** (grosieră), sunt specifice doar grupului cultural de tip Gordinești. De asemenea, au fost delimitate și forme ceramice noi, cum ar fi cele incluse în **tipurile IC, IIIB, VI, VII** (fină pictată), **VIII și IX** (grosieră). Acest fapt ne permite să opinăm în favoarea preluării vaselor sau a formelor din mediile culturale vecine, ca urmare a procesului îndelungat de transformare derulat la finele mileniului IV î.e.n. în spațiul carpato-nistrean. Aspectul stilistic, în cazul ceramicii fine pictate și a celei decorate cu incizii, după cum am menționat în nenumărate rânduri, este redat în stil geometric și tindem să credem că reprezintă pe bună dreptate cartea de vizită a acestui grup. Recipientele incluse în categoria grosieră au fost decorate cu elemente ștanțate, un loc aparte ocupându-l ornamentul șnurat aplicat în special pe străchini. Analogiile cele mai apropiate pentru majoritatea formelor de vase și decor le găsim în ansamblul ceramic specific culturii Horodiștea, din regiunea dintre munții Carpați și râul Prut. Anumite similitudini există și în materialele atribuite faciesurilor de tip Kasperovsk, din bazinul de mijloc și cel superior al râului Nistru, precum și de tip Holyshev și Gorodsk din Volynia. Mai mult ca atât, unele forme de vase, în special străchinile cu buza profilată (vezi Planșa 4, Tipul Aa-c) au asemănări cu recipientele din siturile de tip Coțofeni II-III din sud-estul Transilvaniei și Oltenia, iar decorul șnurat ne indică unele contacte cu comunități din sud-estul Poloniei, unde sunt răspândite situri de tip Funnel Backer (faza târzie), sau sincretice - Funnel Backer și Baden târziu, precum și o aripă a masivului Culturii Ceramicii Șnurate, cunoscută drept cultura Złota (Sîrbu 2015a, p. 33-40).

O altă componentă importantă a culturii materiale o reprezintă piesele de inventar lucrate din materiale diverse. O mare parte din ele păstrează într-o oarecare măsură tradiția anterioară, aici ne referim la fusaiole, piese din corn și os, unele unelte din silex. Totodată, analiza detaliată ne-a permis ilustrarea unor categorii specifice doar acestui grup, cum ar fi greutățile de la războiul de țesut, de formă circulară (cu una sau mai multe găuri de fixare), care, în lipsa ceramicii, pot servi drept indicator în atribuirea culturală a siturilor, și topoarele din silex fumuriu lucrate prin cioplire, cu lama șlefuită (Burlacu, Sîrbu, Pașenciuc 2017, p. 35).

Astfel, complexe și inventarul arheologic descoperit în cuprinsul siturilor de tip Gordinești ne-au furnizat datele necesare pentru un șir de reflecții suplimenta-

re asupra cronologiei și a unor momente legate de deplasările comunităților, atât în regiunile de stepă din nord-estul Mării Negre, cât și în Volynia. În acest sens, au fost făcute multiple remanieri la capitolul referitor la încadrarea cronologică și sincronizarea grupului cultural de tip Gordinești cu alte faciesuri locale sau culturi contemporane atât din vecinătate, cât și din regiuni mai îndepărtate, care ne-au adus în fața unui tablou ambiguu. Abordarea încadrării cronologice și identificarea posibilității de a delimita în două etape de evoluție prin prisma coraportului procentual dintre ceramica fină și cea grosieră a oferit un rezultat provizoriu, care necesită a fi completat și reevaluat (Сърбу 2016, c. 116).

În aceste condiții, am apelat la o serie de date radiocarbon C14 prelevate pentru grupul analizat de noi, care au fost prelucrate utilizând soft-urile *on-line* OxCal v4.3.2 și CalPal v1.5. Rezultatele secvențierii grupelor de date au fost reprezentate grafic și raportate la curba de calibrare, cu densitatea probabilă. Astfel, cele 14 date se aliniază în trei grupuri, legitate ce ne permite să le folosim provizoriu ca faze, majoritatea corespunzând modelului aplicat. Acest sistem obținut de noi este unul de pionierat, având valoare aplicativă pe spații și fenomene largi. Exprimată în date absolute, limita inferioară de existență a grupului cultural de tip Gordinești se încadrează în anii **3360**, iar cea superioară în **2900 î.e.n.**

Cât privește evidențierea sincronismelor grupului cultural de tip Gordinești cu alte faciesuri, ne-am bazat pe principiul similitudinilor unor forme ceramice și ornament, precum și pe coraportul cronologic al acestora, adaptat la baza de date radiocarbon C14 și a schemelor elaborate pentru Europa Centrală, Europa de Sud-Est și Balcani.

Făcând un bilanț al cercetării noastre, putem afirma că, odată cu apusul blocului cultural Cucuteni-Tripolie, își încheie evoluția și forma de activitate socio-economică și spirituală practică de comunitățile acestuia. Acest proces a avut loc ca rezultat al mișcărilor de populații cu un mod de viață diferit, pe zone extinse, cauzate de diferiți factori. În cazul nostru atrage atenția multitudinea de asemănări între grupul cultural de tip Gordinești și masivele Horodiștea-Erbiceni, Kasperovsk, Holyshev și Gorodsk, care ocupă practic aceeași suprafață de teritoriu populat anterior de cultura Cucuteni-Tripolie aflată în faza sa finală de evoluție. Continuând logica celor relatate, putem deduce că procesul de dezvoltare a comunităților eneolitice finale, și în special a celei de tip Gordinești din interfluviul Prut-Nistru, a fost unul dintre cele mai dinamice, care, în multe cazuri, a influențat evoluția manifestărilor culturale din alte regiuni. Relațiile dintre grupurile culturale din zona menționată ne permite să caracterizăm eneoliticul final/Tripolie CII-2, nu doar ca o simplă manifestare de evoluție sincronă, în diferite regiuni, a mai multor variante locale, dar și ca o unitate, relativ independentă, în cadrul întregului masiv eneolitic final, ce poate fi tratată și ca un tot întreg – ***o comunitate cultural-istorică distinctă***. Toate acestea impun formularea unei sintagme care ar aduna sub o singură denumire toate grupurile culturale menționate în rândurile de mai sus, rămânând, însă, a fi o prioritate pentru viitoarele sinteze.

Recomandări. În urma celor expuse, pentru a fundamenta cercetarea noastră pe viitor, considerăm oportun să formulăm câteva priorități, cum ar fi:

1. Completarea bazei de date, elaborată în decursul scrierii acestui studiu, cu materiale noi, obținute după definitivarea textului;
2. Publicarea materialelor inedite pe complexe arheologice;
3. Elaborarea unor studii complexe referitoare la ceramică prin abordarea aspectelor generale în combinație cu noile analize arheometrice și chimice;
4. Finalizarea schemei cronologice pentru eneoliticul final est-carpatic cu ancorarea datelor existente pentru grupul cultural de tip Gordinești;
5. Cercetarea necropolelor de tip Gordinești și elaborarea unui studiu comparativ al materialelor din necropole cu cele din așezări;
6. Adunarea tuturor datelor existente până la etapa de față sub copertile unei monografii de sinteză.

Ca remarcă la finele celor relatate în acest studiu de doctorat, ținem să subliniem faptul că ar fi prematur să se înțeleagă că tema dată ar fi îndeajuns de bine cercetată. Suntem abia la începutul unui drum lung și cu multe provocări. Soluțiile oferite pentru problemele ce au fost delimitate le considerăm importante, însă, pe fundalul noilor posibilități oferite de progresul tehnologic, reprezintă doar o primă contribuție, ce poate servi în calitate de pistă sigură pentru investigații care nu pot fi făcute fără o colaborare durabilă cu specialiști arheologi și cu cei din domeniul științelor exacte, atât din țară, cât și de peste hotare.

BIBLIOGRAFIE

- ALAIBA, R. *The Horodiștea/Erbiceni-Gordinești-Kasperovcy culture antropomorph plasticity. Aspects of Spiritual Life in South East Europe from Prehistory to the middle Ages*, Iași 2004, pp. 31-45.
- AMBROJEVICI, C. *L'époque néolithique de la Bessarabie du Nord-Ouest. Contributions à la charte archéologique de la région*. Dacia, N.S., 3-4, 1933, 24-45.
- BERCIU, D. *Perioada de tranziție către epoca bronzului*. Istoria României, vol. I, București 1960, 71-82.
- BOBOC, N., CASTRAVEȚ, T. *Regionarea fizico-geografică*. În: Republica Moldova. Ediție enciclopedică, Chișinău: Enciclopedia Moldovei 2010, pp. 90-93, ISBN 978-9975-9520-0-2.
- BOBOC, N., SĂRODOEV, GH. *Relieful*. În: Republica Moldova. Ediție enciclopedică, Chișinău: Enciclopedia Moldovei 2010, pp. 8-15, ISBN 978-9975-9520-0-2.
- BURTĂNESCU, FI. *Epoca timpurie a bronzului între Carpați și Prut. Cu unele contribuții la problemele perioadei premergătoare epocii bronzului în Moldova*. Biblioteca Thracologica XXXVII, București 2002, 591 p.
- COMȘA, E. *Unele date cu privire la sfârșitul perioadei de trecere de la epoca neolitică la epoca bronzului în sud-estul Olteniei (în lumina săpăturilor de la Siliștioara)*. Studii și cercetări de istorie veche, 18, 2, 1967, 207-221.
- DIACHENKO, AL., HARPER, TH. *The absolute chronology of late Tripolye sites: a regional approach*. Sprawozdania Archeologiczne 68, 2016, pp. 81-105, PLISSN 0081-3834.
- DRUMEA, A., NEAGA, V. *Structura geologică*. În: Republica Moldova. Ediție enciclopedică, Chișinău: Enciclopedia Moldovei 2010, pp. 16-25, ISBN 978-9975-9520-0-2.
- DUMITRESCU, H. *La station péhistorique de Horodiștea sur la Pruth*. Dacia, N.S., IX-X, 1945, 127-163.
- DUMITRESCU, VI. *Originea și evoluția culturii Cucuteni-Tripolie II*. Studii și cercetări de istorie veche, 14, 2, 1963, 285-308.
- DUMITRESCU, VI. *Cucuteni cent ans après*. Dacia, N.S., 29, 1985, 35-44.
- DUMITROAIA, GH. *Comunități preistorice din nord-estul României. De la cultura Cucuteni până în bronzul mijlociu*. Bibliotheca Memoriae Antiquitatis VII, Piatra-Neamț: „Constantin Mătase” 2000, 336 p., ISBN 973-998826-8-9.
- ENCICLOPEDIA ARHEOLOGIEI ȘI ISTORIEI VECHI A ROMÂNIEI, vol. I, 1994, 390.
- FRÎNCULEASA, A., PREDĂ, B., HEYD, V. *Pit-Graves, Yamnaya and Kurgans along the Lower Danube: Disentangling IVth and IIIrd Millennium BC Burial Customs, Equipment and Chronology*. Praehistorische Zeitschrift, 90(1-2), 2015, 45-113.
- HARPER, T.K. *The effect of climate variability on population dynamics of the Cucuteni-Tripolye cultural complex and the rise of the Western Tripolye giant-settlements*. Chronika 3, 2013, 28-46.
- IONESI, L., IONESI, B., LUNGU, AL., ROȘCA, VL., IONESI, V. *Sarmațianul mediu și superior de pe Platforma Moldovenească*. București: Editura Academiei Române 2005, 559 p., ISBN 973-27-1202-3.
- KADROW, S. *Exchange of people, ideas and things between Cucuteni-Trypillian complex and areas of south-eastern Poland*. Cucuteni culture within the European neo-eneolithic context. Proceedings of the International Colloquium “Cucuteni-130” 15-17 October 2014, Bibliotheca Memoriae Antiquitatis XXXVII, Piatra-Neamț 2016, 649-677.
- KOȘKO, AL., SZMYT, M. *Udział społeczności Nizy Środkowoeuropejskiego w poznawanie środowisk biokulturowych Płoty Nadczarnomorskiej: IV-IV/III tys. BC. Między Bałtykiem a Morzem Czarnym. Szlaki międzymorza IV-I tys. Przed Chr.* (Red. M. Ignaczak, A. Koško, M. Szmyt), Poznań 2011, 205-221.
- KRISTIANSEN, K. *Prehistoric Migrations – the Case of the Single Grave and Corded Ware Culture*. Journal of Danish Archaeology 8, Odense 1989, 211-225.
- LEVIȚKI, O., MANZURA, I., DEMCENKO, T. *Necropola tumulară de la Sărăteni*. Bibliotheca Thracologica, XVII. București: Vavila Edinf SRL 1996, 153 p., ISBN 973-9799-64-7.
- MANZURA, I. *Manifestări culturale din perioada de tranziție*. Thraco-Dacica XV, 1-2, București 1994, pp. 103-119.
- MORINTZ, S., ROMAN, P. *Aspekte des ausgangs de Äneolithikums und der Übergangsstufe zur Bronzezeit im raum det Niederdonau*. Dacia, N.S., XII, 1968, 45-128.
- MORINTZ, S., ROMAN, P. *Asupra perioadei de trecere de la eneolitic la epoca bronzului la Dunărea de Jos*. SCIV, 19, 4, 1968a, 553-573.
- MOROȘAN, I. *Câteva stațiuni preistorice descoperite în Basarabia de Nord*. Revista Științifică V. Admachii, vol. XIV, nr. 3-4, Iași 1928, 117-121.

- NIȚU, A. *Continuitatea ceramicii pictate între culturile Cucuteni-Tripolie și Gorodsk-Usatovo (Horodiștea-Foltești)*. Cercetări Istorice, 1977, 145-212.
- NIȚU, A. *Decorul zoomorf pictat pe ceramica Cucuteni-Tripolie*. Arheologia Moldovei, VIII, 1978, 15-119.
- NIȚU, A. *Criterii actuale pentru clasificarea complexelor ceramicii și periodizarea etapelor culturii cucuteniene*. Cercetări Istorice, XI, 1980, 135-222.
- PASSEK, T. *La céramique Tripolienne*. Bulletin de L'Académie de l'histoire de la culture matérielle, Fascicule 122, 1936, 193 p.
- PETRESCU-DÎMBOVIȚA M. *Raport asupra săpăturilor arheologice din județele Covurlui și Tutova*. Studii și cercetări de istorie veche, I, 1, 1950, 57-68.
- PETRESCU-DÂMBOVIȚA, M. *Date noi asupra înmormântărilor cu ocră în Moldova*. Studii și cercetări de istorie veche, II, 1, 1950a, 110-125.
- RYBICKA, M. *Kultura Trypolska – Kultura Pucharów Lejkowatych nateżenie kontaktów i ich chronologia*. Collectia Archaeologica Ressoviensis Tomus XXXVII, Rzeszów 2017, 172 p.
- SZMYT, M. *Between West and East people of the Globular Amphora Culture in Eastern Europe: 2950-2350 BC*. Baltic-Pontic Studies, vol. 8, 2010, 352 p., ISSN 1231-0344, ISBN 83-86094-20-6.
- ȚERNA, S. *Aspecte ale cronologiei relative a siturilor tripoliene târzii din spațiul pruto-nistean în lumina unor noi descoperiri funerare din Republica Moldova*. Peuce, SN, IX, 2011, pp. 359-376, ISSN 0258-8102.
- URSULESCU, N. *Contribuția cercetărilor arheologice din județul Suceava la cunoașterea evoluției neo-eneoliticului din Moldova*. Suceava, 13-14, 1986-1987, 69-74.
- VIDEIKO, M. *The 'disappearance' of Trypillia culture*. Documenta Praehistorica XXXVIII, 2011, 373-381.
- VULPE, AI. *Probleme actuale privind metalurgia aramei și a bronzului în epoca bronzului în România*. Revista de Istorie, 27, 2, 1974, 243-255.
- VULPE, AI. *Epoca bronzului în spațiul carpato-dunărean. Privirea generală*. Comori 1995, 17-23.
- VULPE, AI. *Considerații privind începutul și definirea perioadei timpurii a epocii bronzului în România*. În: Timpul istoriei (I). Memorie și patrimoniu. In onoare emeritae Ligiae Bârzu, București 1997, 37-50.
- VULPE, AI. *Epoca bronzului. Considerații generale*. Istoria Românilor. Moștenirea timpurilor îndepărtate, Vol. I., București 2001, 214-237.
- VULPE, AI. *Considerations upon the Beginning and the Evolution of the Early Bronze Age in Romania*. Lux Orientis. Archäologie zwischen Asien und Europa. Festschrift für Harald Hauptmann. Internationale Archäologie. Studia honoraria Band 12, Rahden/Westf. 2001a, 419-426.
- WECHLER, K.-P., DERGAČEV, V., LARINA, O. *Neue Forschungen zum Neolithikum Osteuropas. Ergebnisse der moldawisch-deutschen Geländearbeiten 1996 und 1997*. Praehistorische Zeitschrift, Band 73, Heft 2, 1998, pp. 151-167, ISSN 0079-4848.
- WENINGER, B., HARPER, T. *The geographic corridor for rapid climate change in Southeast Europe and Ukraine*. In S. Hansen, P. Raczky, A. Anders and A. Reingruber (eds.), Neolithic and Copper Age between the Carpathians and the Aegean Sea, Archäologie in Eurasien 31, 2015, 475-494.
- БИКБАЕВ, В.М. *Данные к ритуалу, связанному с оставлением кукутень-трипольских гончарных печей*. В сб.: I полевой семинар. Раннеземледельческие поселения-гиганты трипольской культуры на Украине. Тезисы докладов Тальянки-Веселый Кут-Майданецкое. Тальянки: ИА АН УССР 1990, с. 146-152.
- БИКБАЕВ, В., ПОПОВИЧ, С. *Позднетрипольское погребен е у с. Тэура Ноуэ (Сынжерейский р-н, Республика Молдова)*. Старожитності степного Причорномор'я і Криму, XIX, Київ: Видавць Олег Філюк 2016, с. 7-13.
- БОЧКАРЕВ, В.С. *Культурогенез и развитие металлопроизводства в эпоху поздней бронзы (По материалам южной половины Восточной Европы)*. В сб.: Древние индоиранские культуры Волго-Уралья (II тыс. до н.э.). Межвузовский сборник научных трудов, Самара 1995, с. 114-123.
- ДЕМЧЕНКО, Т.И. *Отчет о полевых исследованиях Котовской новостроечной археологической экспедиции за 1988 г. у сел Саратены и Обилены Котовского района МССР*. Кишинев 1989, Архив НМИМ, инв. №278.
- ДЕРГАЧЕВ, В.А. *Позднетрипольские поселения у с. Гординешты*. В сб.: Археологические Исследования в Молдовии в 1970-1971 гг. Кишинев 1973, 90-100.
- ДЕРГАЧЕВ, В.А. *Памятники позднего Триполья*. Кишинев «Штинца» 1980, 206 с.
- ДЕРГАЧЕВ, В.А., МАНЗУРА, И.В. *Позребальные комплексы позднего Триполья*. Кишинев: «Штинца» 1991, 333 с.
- ДЯЧЕНКО, А.В. *Эвстатические колебания уровня Черного моря и динамика развития населения куку-*

мень-трипольской общности. *Stratum plus*, nr. 2, 2010, 37-48.

ЗАХАРУК, Ю.М. *До питання про обряд поховання населення трипольської культури в середньому Подніпров'ї*. Наукові записки Інституту суспільних наук АН УРСР, Т.І, Київ 1953, 153-162.

ЗАХАРУК, Ю.М. *Пам'ятки касперівського типу*. Археологія УРСР, Т.І, Київ 1971, 183-186.

ЛАГОДОВСЬКА, О.Ф. *Пам'ятки Усатівського типу*. Археологія, т. VIII, 1953, 95-108.

ЛАРИНА, О. *Позднетрипольское погребение гординейтского типа на Днестре*. В сб.: *Interferențe culturale-cronologice în spațiul nord-pontic*. Chișinău: Centrul Ed.-poligr. al USM 2003, с. 57-80, ISBN 9975-9787-0-3.

ЛАРИНА, О.В., ВЕХЛЕР, К.-П., ДЕРГАЧЕВ, В.А., КОВАЛЕНКО, С.И., БИКБАЕВ, В.М. *Новые полевые исследования памятников мезолита и неолита Молдовы*. В сб.: *Vestigii arheologice din Moldova*, Chișinău: Tipografia Academiei de Științe RM 1997, с. 62-110, ISBN 9975-62-015-9.

МАНЗУРА, И.В. *О распространении гординейтских культурных элементов в Северном Причерноморье*. В сб.: *Археологические исследования молодых ученых Молдавии*. Кишинев: Штиинца 1990, с. 25-39.

МАРКЕВИЧ, В.И. *Памятники эпох неолита и энеолита*. Археологическая карта Молдавии вып. 2, Кишинев «Штиинца» 1973, 161 с.

МАРКЕВИЧ, В.И. *Позднетрипольские племена Северной Молдавии*. Кишинев «Штиинца», 1981. 194 с.

МЕРПЕРТ, Н.Я. *Ранние скотоводы Восточной Европы и судьбы древнейших цивилизаций*. *Studia Praehistorica* 3, 1980, 65-90.

МОВША, Т.Г. *О северной группе позднетрипольских памятников*. Советская Археология 1, 1971, 31-54.

МОВША, Т.Г. *Періодизація і хронологія середнього та пізнього Трипілья*. Археологія, 5, 1972, 3-24

МОВША, Т.Г. *Хронологія Триполья-Кукутени и степные культуры эпохи раннего металла в ее системе*. В сб.: *Проблемы археологии Поднепровья III-I тыс. до н.э.* Межвузовский сборник научных трудов, Днепрпетровск 1984, с. 60-83.

ПАССЕК, Т.С. *Периодизация трипольских поселений (III-II тыс. до н.э.)*. *Материалы и Исследования по Археологии* 10, 1949, 247.

ПАССЕК, Т.С. *Новые данные о позднетрипольских поселениях на Днестре*. В сб.: *Известия Молдавского филиала АН СССР №5 (25) 1955*, 15-29.

ПАТОВА, Э.Ф., ПЕТРЕНКО, В.Г., БУРДО, Н.Б., ПОЛИЩУК, Л.Ю. *Памятники трипольской культуры в Северо-Западном Причерноморья*. Киев: Наукова Думка 1989, 141 с.

ПЕЛЕЦИШИН, Н.А. *Население западной Волыни и его этнокультурные связи (середина V – середина III тыс. до н.э.)*. Диссертация на соискание ученой степени доктора исторических наук, Львов 1989.

ПЕТРЕНКО, В.Г. *Относительно систематизации памятников позднего периода культуры Триполье-Кукутень*. Древнейшие общности земледельцев и скотоводов Северного Причерноморья V тыс. до н.э. – V в. н.э., Тирасполь 1994, 61-64.

ПОГОЖЕВА, А.П. *Антропоморфная пластика Триполья*. Новосибирск: Наука 1983, 145 с.

ТКАЧУК, М., РАБИНОВИЧ, Р., ЩУКИН, М., ШАРОВ, О. *Отчет об археологических исследованиях на городище Рудь-Ла Шанцурь и поселении черняховской культуры Покровка V в 1998 году. Часть II*. Кишинёв-Сант-Петербург 1999, Архив НМИИ инв. №367 «а».

ТОПАЛ, Д.А., ЦЕРНА, С.В. *Позднетрипольский могильник и поселения у с. Кунича (Флорейтский р-н, Республика Молдова)*. *Stratum plus*, nr. 2, 2010, с. 281-298, ISSN 1608-9057.

ЧЕРНЫШ, Е.К. *Памятники позднего периода культуры Триполье-Кукутени*. Энеолит СССР, Москва «Наука», 1982, 213-231.

ЧЕРНЯКОВ, И.Т., ТОЩЕВ, Г.Н. *Культурно-хронологические особенности курганных погребений эпохи бронзы Нижнего Дуная*. Новые материалы по археологии Северо-Западного Причерноморья, Киев: Наукова думка 1985, с. 5-31.

ШМИТ, М. *Из исследований контактов между культурами шаровидных амфор и позднего Триполья*. *Stratum plus*, nr. 2, 2001-2002, 246-259.

ЯРОВОЙ, Е.В. *Новый позднетрипольский могильник у с. Оксентия на Днестре*. В сб.: *Проблемы первобытной археологии Северного Причерноморья, часть I*, Херсон 1990, с. 36-37.

ЯРОВОЙ, Е.В., ЦЕРНА, С.В., ПОПОВИЧ, С.С. *Позднетрипольский могильник у с. Оксентия (Дубэсарский район, Республика Молдова)*. *Stratum plus*, nr. 2, 2012, с. 287-302, ISSN 1608-9057.

ЯРОВОЙ, Е.В., ЧИРКОВ, А.Ю., БУБУЛИЧ, В.Г. *Отчет о полевых исследованиях Прутской ново-строчной археологической экспедиции в 1990 г.* Кишинёв 1990, Архив НМИИ, инв. №323.

LISTA PUBLICAȚIILOR AUTORULUI PE TEMA TEZEI

- 1) **СЫРБУ, Г.В.** *Погребальные комплексы позднего энеолита Северо-Восточного Карпатского региона*. În: Новые исследования по археологии стран СНГ и Балтии. Материалы школы молодых археологов (Кирилов, 3-12 сентября 2011 года), Москва 2011, 65-73.
- 2) LEVIȚKI, O., **SÎRBU, GH.** *Date preliminare privind rezultatele investigațiilor arheologice din cadrul așezării fortificate Trinca-La Șanț (Campania 2011)*. În: Rezultatele celui de al VII-lea simpozion internațional „Cucuteni 5000 Redivivus. Științe exacte și mai puțin exacte”, Chișinău 2012, pp. 21-33.
- 3) LARINA, O., **SÎRBU, GH.** *Rezultatele investigațiilor arheologice din așezările Fetești I și II (r-nul Edineț)*. Revista Arheologică, vol. X, nr. 1-2, 2014, 192-202.
- 4) **СЫРБУ, Г.** *Гончарные комплексы позднего энеолита (этап Триполье СII) Пруто-Днестровского междуречья (по материалам из многослойного поселения Тринка-Изворул луи Лука)*. Stratum plus, 2, 2015, 171-178.
- 5) **СЫРБУ, Г.** *Некоторые идеи относительно хронологии позднеэнеолитической группы Гордиеши в пруро-днестровском междуречье*. Наукові студії, Випуск 9, 2016, 108-121.
- 6) LEVIȚKI, O., **SÎRBU, GH.**, BAJUREANU, I. *Microzona Trinca în contextul eneoliticului est-carpatic*. În: Interactions, Changes and Meanings. Essays in honour of Igor Manzura on the occasion of his 60th birthday. Edited by Stanislav Țerna and Blagoje Govedarica. Kishinev: Tipografia Centrală 2016, pp. 255-271, ISBN 978-9975-3148-8-6.
- 7) CROITOR, R., **SÎRBU, GH.** *Animal remains from the Late Eneolithic settlement of Gordinești II-Stînca goală (Edineț district). Part I*. Revista Arheologică, vol. XIII, nr. 1-2, 2017, 215-219.
- 8) **СЫРБУ, Г.В.**, БИКБАЕВ, В.М. *Гончарное ремесло в позднем энеолите Пруто-Днестровского междуречья (горн из поселения Костешть IX)*. Stratum plus, 2, 2017, 331-344.
- 9) PRZYBYŁA, M., **SÎRBU, GH.**, RYBICKA, M., KRÓL, D., SÎRBU, L. *Some Results of the Geophysical Investigation at the Late Eneolithic Settlement of Gordinești II-Stînca goală, Edineț district, Republic of Moldova*. Analecta Archaeologica Ressoviensia, volume 12, 2017, 49-58.
- 10) LEVIȚKI, O., **SÎRBU, GH.**, SÎRBU, L. *Investigațiile arheologice din anul 2000 în situl Trinca-Izvorul lui Luca*. Revista Arheologică, vol. XIV, nr. 2, 2018, pp. 80-95, ISSN 1857-016X.

ADNOTARE

Ghenadie SÎRBU, „Comunitățile Cucuteni-Tripolie târzii din spațiul pruto-nistrean. Grupul cultural Gordinești”, teză de doctor în istorie, Chișinău 2019.

Structura tezei: Introducere, patru capitole, concluzii generale și recomandări, 124 pagini text de bază, bibliografie din 366 de titluri, două anexe, cinci hărți, cinci planșe/tabele tipologice și 118 figuri.

Rezultatele obținute: sunt publicate în zece lucrări științifice.

Cuvinte-cheie: interfluviul Prut-Nistru, eneolitic final, cultura Cucuteni-Tripolie, grupul cultural de tip Gordinești, așezări, rit funerar, ceramică, cronologie, sincronisme, interferențe culturale.

Scopul lucrării: sistematizarea și generalizarea datelor cu privire la grupul cultural de tip Gordinești, apărut în silvostepa pruto-nistreană la finele eneoliticului, bazat pe reluarea prelucrării întregului lot de materiale și corelarea acestuia cu cele din cadrul facieselor eneolitice târzii (vecine sau din Europa Centrală), cu care comunitățile de tip Gordinești au intrat în contact.

Obiectivele cercetării: 1) analiza istoriografiei și delimitarea problemelor nesoluționate; 2) stabilirea arealului; 3) aprecierea organizării interne și a tipurilor de complexe de habitat și de olărit; 4) elaborarea tipologiei pentru inventar; 5) stabilirea practicilor funerare; 6) determinarea analogiilor pentru lotul de materiale; 7) încadrarea cronologică; 8) evidențierea sincronismelor și a contactelor cu comunitățile vecine.

Noutatea și originalitatea științifică: rezidă în determinarea locului pe care l-a deținut grupul cultural de tip Gordinești atât în ansamblul faciesurilor din perioada finală a eneoliticului din Europa de Est, cât și al celor din chalcoliticul final central-european, fapt ce a permis, cu unele rezerve, precizarea originii și a limitelor de evoluție cronologică a grupului analizat în lucrare.

Rezultatele științifice obținute: rezidă în determinarea locului grupului cultural de tip Gordinești în cadrul facieselor eneolitice târzii din Europa de Est, și a celor din chalcoliticul final central-european, dar și la precizarea originii și a limitelor cronologice ale acestuia.

Semnificația teoretică: constă în valorificarea unei teme centrată pe identificarea și soluționarea unui șir de probleme ce țin de situația cultural-istorică din spațiul pruto-nistrean de la sfârșitul mil. IV – începutul mil. III î.e.n., moment marcat de apusul complexului cultural Cucuteni-Tripolie și apariția unor variante locale, cu influențe venite din exterior.

Valoarea aplicativă: lucrarea va fi de un real folos atât specialiștilor, care se ocupă de studierea eneoliticului final, neo-eneoliticului, chalcoliticului și a bronzului timpuriu sud-est european, cât și pentru inițierea studenților de la specializările Arheologie și Istorie.

Implementarea rezultatelor: ideile și rezultatele principale ale cercetărilor și-au găsit reflectarea în comunicări la 20 conferințe științifice naționale și internaționale (Federația Rusă, Ucraina, România, Polonia, Germania) precum și în cadrul unor lecții publice ținute la Institutul de Arheologie al Universității din Rzeszów, Polonia.

АННОТАЦИЯ

Геннадий СЫРБУ «Сообщества позднего этапа культуры Кукутень-Триполье Пруто-Днестровского междуречья. Культурная группа Гординешть», диссертация на соискание ученой степени доктора истории, Кишинев 2019.

Структура работы: Введение, четыре главы, общие выводы и рекомендации, 124 страницы основного текста, библиография из 366 наименований, два приложения, 5 карт, 5 типологических таблиц и 118 рисунков.

Полученные результаты: опубликованы в 10 научных работах.

Ключевые слова: Пруто-Днестровское междуречье, поздний энеолит, культура Кукутень-Триполье, культурная группа Гординешть, поселения, погребальный обряд, керамика, хронология, синхронность, культурные взаимосвязь.

Цель работы: систематизация и обобщение данных для исследования группы Гординешть, которая появилась в Пруто-Днестровской лесостепи в конце энеолита, на основе обработки всей коллекции артефактов и поиска соответствий с близкими материалами других позднеэнеолитических групп (находившихся по соседству или из Центральной Европы), с которыми контактировали сообщества гординештского типа.

Задачи исследования: 1) анализ историографии и выделение нерешенных проблем; 2) выявление зоны распространения; 3) определение внутреннего распределения жилищ и гончарных комплексов; 4) разработка типологии для инвентаря; 5) установление погребального обряда; 6) определение аналогий; 7) выделение хронологических рамок; 8) выяснение возможностей синхронизации и определения контактов с другими сообществами.

Научная новизна и оригинальность: состоит в определении места, занимаемого культурной группой Гординешть, как в ансамбле групп позднего энеолита Восточной Европы, так и в тех из финальной фазы халколита Средней Европы, что позволило, с некоторыми оговорками, уточнить происхождение и пределов хронологической эволюции развитие данной группы.

Полученные научные результаты: заключаются в определении места культурной группы Гординешть в общем массиве позднеэнеолитических групп Юго-Восточной Европы и финального энеолита Центральной Европы, а также в определении ее происхождения и хронологических границ.

Теоретическое значение: состоит в исследовании темы, сфокусированной на выявление и решение ряда проблем, связанных с культурно-исторической ситуацией в Пруто-Днестровском междуречье в конце IV - начале III тысячелетия до н.э., в момент распада культурного комплекса Кукутень-Триполье и появления локальных вариантов, обусловленных влияниями извне.

Практическая значимость: работа окажет большую помощь специалистам, изучающим поздний энеолит, нео-энеолит, халколит и ранне-южноевропейскую бронзу, а также студентам, изучающим археологию и древнюю историю.

Применение научных результатов: идеи и основные результаты исследования были апробированы на 20 национальных и международных научных конференциях (Российская Федерация, Украина, Румыния, Польша и Германия), а так же были представлены на публичных лекциях в Институте Археологии, Жешувского Университета в Польше.

ANNOTATION

Ghenadie SÎRBU “Late Cucuteni-Tripolye communities of the Prut-Dniester interfluve. Gordinești cultural group”, *thesis for the scientific degree: PhD in History, Chişinău 2019.*

Thesis structure: Introduction, four chapters, conclusions and recommendations, 124 pages of the main text, bibliography (366 titles), two appendixes, five maps, five typological tables and 118 figures.

Obtained results: are published in 10 scientific papers.

Keywords: Prut-Dniester interfluve, Late Eneolithic, Cucuteni-Tripolye culture, Gordinești cultural group, settlements, funerary rite, pottery, synchronizations, cultural interference.

The aim of the thesis: systematization and synthesis of data for research regarding the Gordinești group, which appeared in the Prut-Dniester forest-steppe in the Late Eneolithic. The study is based on the processing of the entire sampling of the archaeological material and its correlation with the simultaneous late Eneolithic groups (neighboring or from Central Europe), with which Gordinești communities came into contact.

Objectives of the thesis: 1) analysis of historiography and the identification of unsolved problems; 2) distribution zone; 3) determination of the internal distribution of dwellings and pottery complexes; 4) developing typology for inventory; 5) definitions of the funeral rite; 6) search for analogies of Gordinești vestiges; 7) highlighting chronological framework; 8) synchronization and highlighting the contacts with the neighboring communities.

Novelty and scientific originality: consists in determining the place occupied by the Gordinești cultural group, both in the ensemble of the Late Eneolithic groups of Eastern Europe, and in those of the finale of the chalcolithic phase of Central Europe, which allowed, with some reservations, to clarify the origin and limits of chronological evolution of the development of this group.

Obtained results: consist in determining the position of the Gordinești cultural group in the Late Eneolithic communities of Eastern Europe and Late Chalcolithic from Central Europe, the characteristics of its origin and its chronological limits.

Theoretical significance: is determined by focusing on the identification and solution of a number of issues related to the cultural-historical situation in the Prut-Dniester region in the late 4th - early 3rd millennium BC, in a moment marked by the decline of Cucuteni-Tripolye cultural complex and the emergence of local variants influenced outside.

The practical significance of the paper: The results of the study could be of help to specialists, who are interested in Late Eneolithic, neo-Eneolithic, Chalcolithic and Early Bronze Age of Eastern Europe, as well as to students of the Archaeology and History specialties.

Implementation of the scientific results: The ideas and the main results of the study were tested at 20 national and international scientific conferences (Russian Federation, Ukraine, Romania, Poland and Germany), and were presented at public lectures at the Institute of Archeology, Rzeszow University from Poland.

GHENADIE SÎRBU

**COMUNITĂȚILE CUCUTENI-TRIPOLIE TÂRZII
DIN SPAȚIUL PRUTO-NISTREAN.
GRUPUL CULTURAL GORDINEȘTI**

SPECIALITATEA 613.01 – ARHEOLOGIE

Rezumatul tezei de doctor în istorie

Aprobat spre tipar 13.08.2019

Hârtie ofset, Tipar digital

Coli de tipar: 1,5

Formatul hârtiei 60×84/32

Tiraj: 60 ex.

Comanda nr. 19/2858

Casa Editorial Poligrafică „Bons Offices”
Chișinău, str. Ferdeului 4/6, MD-2005